

עבודת גמר

ענבל מאיו

מקצוע: היסטוריה

נושא: היחס לזר ולאויב בארצות הברית בשנים

1941-1965 בראי הקומיקס באותה התקופה

מנחה: ד"ר אמיר טייכר

הקדמה

תמיד התעניינתי בהיסטוריה, ורציתי להתעמק בנושא מעבר לתכנית החינוך הקיימת. לכן, בחרתי לכתוב עבודת גמר בהיסטוריה ולחקור נושא שלא הייתי לומדת לולא עבודה זו. בהתחלה, היו הרבה נושאים אותם רציתי לחקור, אבל לבסוף החלטתי לשלב בין שני תחומים שמעניינים אותי, היסטוריה וקומיקס. חוברות קומיקס עניינו אותי בתור תחביב, ולמעשה לפני עבודה זו כמעט ולא קראתי חוברות קומיקס אלא בעיקר צפיתי בסרטים שמבוססים עליהן. ובכל זאת, התעניינתי בעולם הקומיקס וברקע שלו, ובעיקר תהיתי מה הוא משקף.

עם שאלה זו נפגשתי לראשונה עם המנחה שלי, דר' אמיר טייכר. ד"ר טייכר שאל אותי שאלות רבות ולאט לאט כיוון אותי לנושאים יותר ספציפיים בשאלה של מה קומיקס יכול לשקף. החלטנו להתמקד בשנים המוקדמות של המאה העשרים, כיוון שהבנתי שלמרות שאני מכירה את ההיסטוריה הכללית של מלחמת העולם השנייה (בעיקר בהקשר של השואה), אני לא מכירה לעומק את כל הגורמים שפעלו בה, בעיקר בארצות הברית ובסין. לכן, החלטתי, יחד עם ד"ר טייכר, לכתוב את העבודה על ארצות הברית בשנות מלחמת העולם השנייה והמלחמה הקרה תוך כדי השוואה בין ספרות הסטורית מקצועית וספרות הקומיקס. החלטנו להשתמש בחוברות הקומיקס כדי להבין את הלך הרוחות בארצות הברית בשנים אלה, לשאול האם הן משקפות תהליכים היסטוריים וחברתיים ובאופן ספציפי את היחס לאויבים ולזרים בקרב החברה בארצות הברית באותה התקופה.

תוכן עניינים

4	מבוא
7	מלחמת העולם השנייה
7	הקדמה
8	מיהו האויב?
20	מאפייני האויב
21	מיהו הזר?
25	מאפייני הזר
26	סיכום
28	המלחמה הקרה
28	הקדמה
29	מיהו האויב?
43	מאפייני האויב
46	מיהו הזר?
51	מאפייני הזר
53	סיכום
56	דיון
	ביבליוגרפיה
	59

מבוא

בנובמבר 2013, חברת הקומיקס המצליחה "Marvel Comics" הודיעה שהיא מתכננת להוציא לאור סדרת קומיקס חדשה, בכיכובה של קאמאלה קאן, נערה מוסלמית-פקיסטנית מניו ג'רזי שמגלה שיש לה כוחות על.¹ סדרה זו ייחודית מכיוון שזו הפעם הראשונה שדמות מוסלמית זוכה בסדרת קומיקס משלה (אם כי דמויות מוסלמיות הופיעו בשנים קודמות בסדרות אחרות) במארוול קומיקס.² בשנת 1992 נורת'סטאר (Northstar), גיבור על שהופיע לראשונה בשנות השבעים המאוחרות, הודיע בפני קוראיו שהוא הומוסקסואל, אחד מגיבורי העל הראשונים שעשה זאת.³ בשנת 2014, גיבור העל המפורסם "קפטן אמריקה" הוחלף על ידי גיבור העל "פאלקון", גיבור העל השחור הראשון בקומיקס, שהופיע בסוף שנות השישים.⁴ גם ישראלים וערבים מופיעים בקומיקס פופולרי בארצות הברית. הדמות "סברה" – רות בת-שרף, היא סוכנת מוסד שגילתה שיש לה כוחות על והופיעה לראשונה בשנות השמונים.⁵ "האביר הערבי" – עבדול קאמאר, הוא גיבור על בדואי שבסיסו מוצב בערב הסעודית שהופיע בשנות השמונים גם הוא.⁶ על מה מעידות דמויות אלה, הבאות מקבוצות שונות בחברה? על מה מעיד התהליך שהן עוברות באופן בו הן מוצגות בקומיקס? היתכן שדמויות אלה בקומיקס מצביעות על שינוי בתפיסה כלפי אותם מיעוטים (מוסלמים, שחורים, נשים, יהודים, הומוסקסואלים)? או באופן כללי, באיזה אופן קומיקס משקף את המתרחש בחברה? מטרת עבודה זו לענות על שאלה זו מתוך בחינת חוברות קומיקס שנכתבו בארצות הברית בשנים 1941-1965. מילון אוקספורד מגדיר חוברת קומיקס כחוברת שמציגה סיפור עלילתי באמצעות ציור, שמתמקדת לרוב בגיבור על.⁷ הופעתה הראשונה של חוברת קומיקס המודרנית, כלומר הפעם הראשונה בה חוברת קומיקס נכתבה בפורמט המודרני, שנוייה במחלוקת. דעה אחת היא שהיא נכתבה בשנות

¹ George Gene, Gustines, / "Mighty, Muslim and Leaping Off the Page. Marvel Comics Introducing a Muslim Girl Superhero" (New York Times, Nov. 5) 2013

² Noelene Clark, "New Ms. Marvel isn't the first Muslim — or religious — superhero" (Hero Complex- Pop culture unmasked, Nov. 6 2013).

³ [EDS] "Again ,The Comics Break New Ground" (January 24, 1992 ,New York Times)

⁴ Ethan Sacks, "New Captain America will be African-American, as the Falcon takes over the star-spangled mantle in the comic books" (New York Daily News, July 17, 2014).

⁵ Marvel Comic Database, Ruth Bat-Seraph (Earth-616) ([http://marvel.wikia.com/wiki/Ruth_Bat-Seraph_\(Earth-616\)](http://marvel.wikia.com/wiki/Ruth_Bat-Seraph_(Earth-616)), seen 1/1/2017).

⁶ Marvel Comic Database, Abdul Qamar (Earth-616) ([http://marvel.wikia.com/wiki/Abdul_Qamar_\(Earth-616\)](http://marvel.wikia.com/wiki/Abdul_Qamar_(Earth-616)), seen 1/1/2017).

⁷ Oxford Dictionary, "Comic Book" (https://en.oxforddictionaries.com/definition/comic_book, seen 1/1/2017)

השלושים של המאה העשרים. דעה אחרת קובעת שחוברת הקומיקס הראשונה נכתבה בשנת 8. 1842 למרות מחלוקת זו, אפשר לאמר ש"תור הזהב" של חוברות הקומיקס הוא בין שנות השלושים לחמישים במאה העשרים בארצות הברית.⁹

יוצרי הקומיקס, כחלק מהחברה בה הם נמצאים, מושפעים ממגמות ומתהליכים חברתיים וכתוצאה מכך הם עשויים להביא זאת לידי ביטוי בעלילת הקומיקס עצמה. באיזה צורה חוברות קומיקס משקפות את התנודות החברתיות בחברה בה הן נכתבות? מאורעות היסטוריים רבים מוצגים בקומיקס, כמו מלחמת העולם השנייה, מלחמת וייאטנם, ועוד. מכאן עולה שוב שאלה הנלוויות לעבודה הנוכחית: האם אפשר להשתמש בחוברות קומיקס כמקור היסטורי?

בספר "Comic Books and American Cultural History: An Anthology", כותב הסופר מתיו פוסטס (Matthew Pustz) שהפעם הראשונה שלמעשה נחשף לאיזושהי פיסת היסטוריה הייתה דרך חוברת קומיקס של ספיידרמן.¹⁰ הסופר ממשיך ומרחיב על הנושא של חוברות קומיקס כדרך ללמד וללמוד היסטוריה, ומדגים מקרים רבים בהם חוקרים הראו איך קומיקס, רומנים גרפיים, וסדרות טלוויזיה משקפים את המציאות הפוליטית והחברתית של תקופות שונות בהיסטוריה.¹¹ ספר זה עוסק בשילוב של חוברות קומיקס בלימוד היסטוריה, ולא בשימוש כמקור היסטורי לעבודות מחקר. אבל, עצם העובדה שקומיקס יכול לשמש ככלי ללימוד היסטוריה מציעה שהוא יכול לתפקד גם כמקור היסטורי בעבודות מחקר. למשל, בעבודה זו אתייחס למאמרו של ריצ'רד דוורל (Richard D Deverell), שכותב על קפטן אמריקה כביקורת על התרבות האמריקאית.

על בסיס אפשרות זו, כי קומיקס מהווה מקור היסטורי, בעבודה זו אני בוחרת להתמקד בשאלה היסטורית ספציפית ולהשתמש בקומיקס כדי לאפיין את היחס לזר ולאויב בארצות הברית בשתי תקופות: מלחמת העולם השנייה והמלחמה הקרה. אני אשתמש בחוברות קומיקס מחברת הקומיקס המצליחה "מארוול קומיקס", שהוקמה בשנת 1939 תחת השם "טיימלי קומיקס".¹² החברה פרסמה חוברות קומיקס מדי חודש, ונוהלה על ידי מרטין גודמן. אני אתייחס ליוצרי הקומיקס כחלק מהחברה האמריקאית, מכיוון שהם כולם חיים בחברה האמריקאית וכותבים לציבור האמריקאי. מכאן אני

⁸ Shirrel Rhoades, A Complete History of American Comic Books (Peter Lang, 2008) עמ' 3.

⁹ שם עמ' 4.

¹⁰ Pustz, Matthew, *Comic Books and American Cultural History: An Anthology* (A&C Black, 2012), הקדמה.

¹¹ שם

¹² Allen Bellman/ The Official Site of timely/marvel legend and artist

מניחה כי כתיבתם משקפת את הדעה הרווחת בחברה האמריקאית ולכן אשתמש בחברות הקומיקס שהם יצרו כדי לבחון מהו היחס הכללי של החברה האמריקאית לאלה שהיא ראתה כזרים וכאויבים, מהו התהליך ההסטורי שעבר יחס זה והאם יתכן כי חוברות הקומיקס הקדימו לעיתים את זמן בכך שהביעו שינוי ביחס שלהן לזר ולאויב אשר באופן ממשי בא לידי ביטוי בחברה בתקופות מאוחרות יותר. האופן בו אשיב על שאלות מחקר אלה הוא באמצעות השוואה בין הבא לידי ביטוי (בתוכן ובייצוג ויזואלי) בחוברות הקומיקס לבין ספרות הסטורית מחקרית הבוחנת את אותן התקופות.

בעבודה זו אני אתייחס לעלילה של חוברות הקומיקס, לאויבים מולם גיבורי העל נלחמים, לדרך בה ציירו את האויבים בקומיקס, ולהערות של המחברים (במקרה ויש כאלה). מתוך הממצאים העולים מהקומיקס אני אסיק על היחס של החברה האמריקאית לזר ולאויב. לאחר מכן, אני אשווה את העולה מהקומיקס לממצאים העולים מספרות הסטורית מחקרית שעוסקת בחברה האמריקאית במחצית הראשונה של המאה העשרים.

הפרק הראשון עוסק במלחמת העולם השנייה. 41 חוברות הקומיקס בהן בחרתי נכתבו בשנים 1941-1942. בפרק זה אאפיין את האויבים של החברה האמריקאית ואת אלה אליהם התייחסה כאל זרים. ההפרדה בין אויב לזר קיימת מכיוון שלא כל האויבים שמופיעים בחוברות הקומיקס הם זרים, ולא כל הזרים המופיעים בקומיקס הם אויבים. הפרק השני עוסק במלחמה הקרה עד אמצע שנות השישים. מכיוון שזוהי תקופה בעלת היקף גדול יותר, בחרתי ב-14 חוברות קומיקס מכל עשור, כלומר המחצית השנייה של שנות הארבעים, שנות החמישים ושנות השישים.

מלחמת העולם השנייה

הקדמה

בשנות הארבעים של המאה העשרים העולם היה נתון במלחמה. ארצות הברית לא לקחה חלק פעיל במלחמה זו עד דצמבר 1941, לאחר ההתקפה בפרל הארבור. באותה התקופה, עיקר מדיניות ארצות הברית היה תמיכה לוגיסטית בבעלות הברית, כלומר בבריטניה ובצרפת. הנשיא דאז פרנקלין רוזוולט (Franklin D. Roosevelt) רצה לערב את ארצות הברית באופן יותר פעיל במלחמה. אבל, שאר יועציו העדיפו לשמור על מעמדה הבלדני של ארצות הברית.¹³

במרץ 1941 הופיעה לראשונה דמות הקומיקס "קפטן אמריקה", שלימים הפכה לאחת מדמויות הקומיקס המפורסמות בעולם. במהלך מלחמת העולם השנייה חוברות הקומיקס סיפרו על קפטן אמריקה ודמויות קומיקס אחרות, שנלחמו באויבים רבים, ממרגלים נאצים ועד ענקים מטיבט. בפרק זה אנתח את האויבים מולם נלחמו גיבורים אלה, ומכך אוכל להסיק מהו היחס כלפי האויבים והזרים בארצות הברית באותה העת.

¹³ Kennedy, David M, *The American People in World War II: Freedom from Fear, Part Two* (Oxford University Press, 2003). מעתה אתייחס לספר זה כ-"החברה האמריקאית".

תמונה 1. העמוד הראשון בחוברת הראשונה של קפטן אמריקה, שיצאה במרץ 1941. בעמוד זה רואים את הגיוס הכללי לצבא ארצות הברית ומיד לאחר מכן את הגייס החמישי, כלומר את המסתננים הנאצים שכבר פוגעים בארצות הברית.

חוברת הקומיקס הראשונה של קפטן אמריקה (מרץ 1941) מתחילה בתיאור קצר של הגיוס הכללי בארצות הברית. החברה האמריקאית מתוארת כ"אוהבת שלום", ומטרת הגיוס הכללי היא להגן על המדינה. מיד לאחר מכן, מתוארת הסכנה שגיוס מסוג זה מציב, והיא הסתננות של אויבים אל תוך הצבא האמריקאי. כדי להמחיש את הסכנה הזו, הקומיקס מציג שני טרוריסטים נאצים שמפוצצים מפעל תחמושת אמריקאי (ראו תמונה 1). ראשי הצבא חסרי אונים, ולכן הם פונים אל לשכת החקירות הפדרלית, או ה-F.B.I. הפתרון של הלשכה הוא להפוך אדם רגיל לגיבור על באמצעות נסיון שפיתח מדען. הנסיון משפר את היכולות הפיזיות והמנטליות של האדם, ולמעשה מעניק לו כוחות על-אנושיים. "שפן הנסיונות" עליו יבחנו את הנסיון הוא סטיב רוג'רס, אדם שהצבא האמריקאי פסל לגיוס מכיוון שהיה חלש מדי. התוצאה של הניסוי היא היווצרותו של קפטן אמריקה, שכונה על ידי המדען שפיתח את הנסיון "אימת המרגלים והמחבלים". הוחלט לקרוא לו "קפטן אמריקה" מכיוון שהוא מסמל את הכוח והרצון שאמריקה תשיג בעתיד. רמת ההסתננות של סוכנים נאצים אל צבא ארצות הברית כה גדולה שאחד האנשים שצופים בניסוי הוא שתול של "הגסטאפו של היטלר".

השתול התנקש במדען שהמציא את הנסיון לקפטן אמריקה את כוחותיו, הרס את הנסיון עצמו, וניסה להרוג את שאר האנשים שבחדר. אבל, קפטן אמריקה נלחם בו. הקרב נגמר כשהתוקף נופל אל תוך ציוד מעבדה ונשרף. כל מה שנשאר ממנו הוא אפר. בסוף חוברת זו, קפטן אמריקה מצטרף לצבא תחת שמו האמיתי- "סטיב רוג'רס". בזמן שהוא משרת כחייל פשוט בצבא, הוא מתפקד גם כקפטן אמריקה, וביחד עם עוזרו, "באקיי", ממשיך לסכל פיגועים ואיומים על הציבור האמריקאי.¹⁴

מתוך 41 חוברות קומיקס שפורסמו מאמצע 1941 ועד אמצע 1942, כ-18 מהן מציגות אויבים שקשורים באופן כלשהו לרייך השלישי. רוב האויבים מסוג זה הם גייס חמישי, כלומר מסתננים מגרמניה הנאצית אל תוך החברה האמריקאית. קפטן אמריקה למעשה נוצר כדי להילחם בתופעת ההסתננות לארצות הברית. נראה כי ההופעות הרבות של הגייס החמישי הן ביטוי לחוסר האונים והפחד שחשה החברה האמריקאית. ההסתננות אל תוך שורות הצבא האמריקאי מעוררת בגוף זה חוסר אמון, מכיוון שהוא מכיל מרגלים שפוגעים בו ובאזרחי ארצות הברית. האיזכורים הרבים של הגייס החמישי גם מבטאים חשדנות כלפי זרים ומהגרים שחיים באמריקה, מכיוון שהם לא נולדו באמריקה ולכן לא נחשבים כחלק ממנה באופן מלא. כפי שאדגים בהמשך, ניתן לראות שרוב המסתננים הם למעשה זרים. הטרוריסטים הנאצים לעיתים פועלים עם משתפי פעולה ועם עריקים מצבא בעלות הברית, מה שרק מעצים את החשד כלפי אלה שאמורים להגן על האזרחים.

מתוך חוברות קומיקס אלה עולה הביקורת כלפי הצבא האמריקאי והחברה האמריקאית, שלא יכולה להבדיל בין אזרח נאמן לבוגד. הצבא האמריקאי אמור להיות קו ההגנה בין החברה האמריקאית והאויבים שלה. אם הצבא מלא באויבים, משמע שהוא לא מבצע את עבודתו כראוי ולכן אי אפשר לסמוך עליו. הקומיקס מראה שהאיום של מרגלים ופיגועים קרוב אל האמריקאים מאוד. רוב הפיגועים מתרחשים במפעלי תחמושת ובמחנות הצבא, מקור התחמושת של ארצות הברית. אם האמריקאים מאבדים את המפעלים שמייצרים אספקה זו, הם מאבדים את הדרך היחידה שלהם לסייע במאבק נגד האויבים שלהם, או כפי שהם מתוארים בקומיקס, "אויבי הדמוקרטיה". קפטן אמריקה הוא ההגנה של אזרחי אמריקה מהאיום המידי שלהם, ולכן גייס חמישי ומסתננים, שמתחזים לשלל דמויות בחברה כגון ראשי צבא, קבצנים, משרתים, חברי קרקס, וכו', מופיעים פעמים רבות כל כך

¹⁴ חוברת קפטן אמריקה, מרץ 1941, טיימלי קומיקס.

בקומיקס. הגייס החמישי אינו אויב ברור ואחיד, אלא שלל דמויות שמתחבאות בתוך הציבור הרחב. הקומיקס מתאר חברה שלא סומכת על עצמה, חברה שרואה מסתננים וטרוריסטים בכל אדם, גם באזרחים שנאמנים כביכול לארצות הברית.

בנוסף לקפטן אמריקה, ישנן דמויות אחרות שנלחמות נגד הנאצים. דמויות אלה פועלות בעיקר מחוץ לגבולות ארצות הברית, בניגוד לקפטן אמריקה שנשאר כמעט תמיד באמריקה. סיבה אפשרית לעובדה זו היא שקפטן אמריקה נלחם בעיקר נגד איומים שמעמידים את החברה האמריקאית בסכנה שמתרחשת בתוך ארצות הברית, ולכן הוא לא עוזב את גבולות ארצות הברית בתכיפות גבוהה. הדמויות שכן מופיעות מחוץ לגבולות ארצות הברית מופיעות מספר חוברות קומיקס לאחר הופעתו הראשונה של קפטן אמריקה, והן אינן דמויות מרכזיות. דמויות אלה מציגות את העולם החיצוני, כלומר את המדינות שנלחמות נגד הנאצים באופן מלא, צבא נגד צבא.

כדי להבין כיצד קפטן אמריקה משקף את הלך הרוח בארצות הברית, יש להבין את הלך הרוח עצמו. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה שלטון ארצות הברית החליט לשמור על מדיניות נייטרלית, בעיקר כדי לרצות את הבדלנים שהיוו את הרוב בחברה האמריקאית. למרות זאת, רוב אוכלוסיית ארצות הברית התנגדה להיטלר ותמכה במאמצי בעלות הברית. החברה של ארצות הברית הייתה נתונה במחלוקת. מצד אחד היא רצתה לסייע לבעלות הברית ומצד שני היא רצתה לשמור על מצבה הנייטרלי. כתוצאה מכך, ארצות הברית סיפקה סיוע לוגיסטי בלבד. עם כניעת צרפת בשנת 1940 בריטניה נותרה לבד בחזית באירופה. שלטון ארצות הברית חשש שהם יוותרו לבד נגד הנאצים כאשר בריטניה תיפול, והיא לא תוכל לעמוד מול הנאצים לבדה. כפי שנשיא ארצות הברית באותה התקופה, פרנקלין רוזוולט, אמר: "ארצות הברית לא יכולה לשרוד כ'אי בודד הנמצא בעולם הנשלט על ידי פילוסופיה של כוח'".¹⁵ לאחר שצרפת נכנעה, בריטניה החלה לבקש סיוע רב יותר מארצות הברית. וינסטון צ'רצ'יל, ראש ממשלת בריטניה, ביקש מארצות הברית שתספק לבריטניה מטוסים, תחמושת נגד מתקפות אוויריות, כוחות תגבורת מהצבא האמריקאי, ועוד.

התלות של בריטניה ושאר בעלות הברית בארצות הברית אף היא מוצגת בקומיקס. באחד המקרים הנדירים שעלילת קומיקס מתרחשת מחוץ לאמריקה, רשת מרגלים נאצית מנסה להרעיל את האוכל של אזרחי בריטניה בניסיון לשבור אותם. הגיבור שמציל את המצב אינו קפטן אמריקה, אלא עיתונאי

¹⁵ "החברה האמריקאית", פרק 1, עמוד 15 (תרגום שלי).

אמריקאי שמסקר אירועים בכל רחבי העולם. ארצות הברית לא מתעניינת במה שקורה בבריטניה בשלב זה. האיום על אמריקה בשלב זה של המלחמה הוא לא חיצוני, אלא פנימי. מלחמת העולם השנייה לא מעניינת אותם בשלב זה, היא רחוקה מהם. רבים מהתומכים במעמד הנייטרלי של ארצות הברית טענו ששני האוקיינוסים, השקט והאטלנטי, מגנים על ארצות הברית מפני גרמניה ויפן. הם חשבו שבריטניה תובס על ידי הנאצים בקרוב, ולכן ארצות הברית צריכה לאגור את כוחותיה ולא לשלוח אותם לבריטניה. עמדה זו מתבטאת בכך שהאויבים מולם קפטן אמריקה עומד מנסים לפגוע בארצות הברית מבפנים, ולא במאמץ המלחמתי הכללי של בעלות הברית.

למרות התדמית הנייטרלית שהציגה כלפי שאר העולם, חלק ניכר מהאוכלוסייה בארצות הברית רצה לסייע לבעלות הברית באופן פעיל, ואפילו הועלו כמה הצעות לבטל או לשנות את העמדה הנייטרלית של ארצות הברית. ההופעות של גיבורי ארצות הברית באירופה, מחוץ לגבולות ארצות הברית, נלחמים באויב הנאצי מראות שיש באמריקה קולות שדורשים סיוע ישיר למדינות אירופה, ולא רק סיוע לוגיסטי. כאשר קפטן אמריקה הולך ליער השחור ונלחם בכוחות נאצים הוא מפגין נוכחות אמריקאית מחוץ לאמריקה, וזה מראה שגישה זו למלחמה הייתה קיימת בציבור האמריקאי. אמריקה לא הייתה נייטרלית באופן מעשי.

כאמור, הפחד העיקרי שמוצג בחוברות הקומיקס הוא ממסתננים מבפנים, או מ"גייס חמישי". למעשה איום מצד גייס חמישי היה משני ואפילו מזערי בארצות הברית. למרות שגרמניה ויפן זיהו את הצורך במערכת ריגול בארצות הברית, הם לא הצליחו לבסס אחת כזאת בשנות השלושים.¹⁶ המקרים בהם כן היו נסיונות ריגול מצד הנאצים לעיתים לא הניבו פירות, ואף גרמו יותר נזק מתועלת. דוגמה בולטת לכך היא המקרה של גוסטב רומריך (Gustav Rumrich), אוסטרי בעל אזרחות אמריקאית. בתמורה לכסף, רומריך הסכים לרגל עבור הנאצים. בשנת 1938, הוא נתפס לאחר שהתבקש להשיג 35 דרכונים אמריקאים.¹⁷ לאחר שנתפס הסגיר רומריך עוד סוכנים נאצים, שהחליטו להסגיר את עמיתיהם כשנתפסו גם הם.

עד כמה שהיה מזערי בחשיבותו, אירוע זה של חשיפת מערכת מרגלים גרם לגל של פאניקה בחברה האמריקאית. עיתונים הפיצו אזהרות על מרגלים ואויבים שאורבים מאחורי כל דלת. סרטים החלו

16 Michael J. Sulick, *Spying In America: Espionage from the Revolutionary War to the Dawn of the Cold War* (Georgetown University Press, 2012), עמ' 128-132.

17 שם

לתאר מצבים בהם אזרחים פשוטים נקלעים לתסבוכות הקשורות במרגלים נאציים זדוניים. כתגובה לפחד שצמח בחברה האמריקאית, רוזוולט העניק יותר כוח ללשכת החקירות הפדרלית. הלשכה הצליחה לתפוס את אחד המרגלים המסוכנים ביותר של הנאצים, למרות שגם הפעולות שלו לא הניבו תוצאות ממשיות.¹⁸

מכאן, נראה כי קיים פער בין העולה מתוך הקומיקס ובין המציאות. בעוד שמבצעי ריגול באמריקה היו משניים וסוכלו כל פעם שנחשפו, הציבור האמריקאי האמין שיש איום ממשי במסתננים נאצים. הגשר על פער זה, בין מציאות לדעה, היא המדיה והשלטון. הם פרסמו מודעות על גייס חמישי בתכיפות גבוהה, לעיתים בהגזמה. הבית הלבן, הקונגרס ולשכת החקירות הפדרלית גם ליבו את השמועות האלה וטענו שהגייס החמישי מהווה איום משמעותי לחברה האמריקאית. לשלטון היו הסיבות שלו לעודד פחד זה. כאמור, רוזוולט רצה לערב את ארצות הברית במלחמה, ואין דרך טובה מלפנות לפחד של הציבור ממסתננים של האויב המרכזי במלחמה זו. גם ללשכת החקירות הפדרלית היו אינטרסים ללבות פחד מגייס חמישי. הלשכה הייתה גוף קטן יחסית לגודל ארצות הברית, ובידה הופקדה המשימה לתפוס את הגייס החמישי ולהוות את הריגול הנגדי של ארצות הברית. עדיף היה ללשכה להגזים בתיאור הבעיה של מסתננים מאשר לשייך לה איום משני ולהיכשל בתפקידה. אפילו הבריטים עודדו את החשש מגייס חמישי בארצות הברית, בעיקר כדי לזרז את התערבותם במלחמה.¹⁹

לסיכום, למרות שהאיום מצד גייס חמישי היה משני בעוצמתו, החברה האמריקאית, השלטון והמודיעין הגזימו בהיקף התופעה וגרמו לה להיראות הרבה יותר מסוכנת ממה שהייתה באמת. חוברות הקומיקס של קפטן אמריקה משקפות את הלך הרוח הזה ואף תורמות לו.

בנוסף לאויבים מאירופה, קפטן אמריקה מתמודד גם מול אויבים מהמזרח הרחוק, כמו האויבים מולם קפטן אמריקה נלחם בהוואי בחוברת קומיקס שיצאה באוגוסט 1941. בחוברת זו, ספינה מהצי האמריקאי נעלמה באוקיינוס השקט. רגע לפני שנעלמו, צוות הספינה התריע על נחש ים ענק שתקף אותם וכנראה גרם להיעלמותם. הנחש הוא למעשה צוללת ענקית שמאוישת על ידי חיילים אסיאתיים, שמטרתם להרוס את הבסיס של ארצות הברית שבהוואי. קפטן אמריקה מתגנב אל תוך הצוללת,

¹⁸ שם

¹⁹ Francis MacDonnell, *Insidious Foes: The Axis Fifth Column and the American Home Front* (Oxford University Press, 1995), הקדמה.

מביס את החיילים, ומפוצץ את הצוללת בטווח רחוק מהבסיס. קפטן אמריקה מנצח את החיילים בסוף, אבל כמעט מת במהלך הקרב.²⁰

4 מתוך 41 גליונות קומיקס מציגים אויבים ממוצא אסייתי. בכל אחת מפעמים אלו, לא מתייחסים אל האויבים כאל חלק ממדינה אחת מהמזרח הרחוק, אלא רק כאל "אסייאתים" או "אוריאנטלים". לא מוצגים מהגרים מהמזרח הרחוק שגרים בארצות הברית, אלא רק אויבים חיצוניים. מנגד, סין ויפן מוצגות כאיבות ברורות, וכותבי הקומיקס מבחינים בין אזרחי סין ואזרחי יפן. במקרה ספציפי, קפטן אמריקה נשלח להגן על נסיך סין, מכיוון שארגונים יפנים רצו להתנקש בחייו.²¹

תמונה 2: אחד מהסיפורים שנכללו בחוברת השנייה של "קפטן אמריקה" שיצאה באפריל 1941. בתמונה אפשר לראות את אחד מהענקים הטיבטים, שמהווים את האויב בסיפור זה.

האויבים מולם גיבורי הקומיקס נלחמים אינם בהכרח גורמים צבאיים. למשל, באחת מחוברות הקומיקס, האויב המרכזי בסיפור הוא איש עסקים אמריקאי שמנצל ענקים בלתי ניתנים להריגה מהמזרח הרחוק להשיג את מטרותיו. הענקים הם למעשה עבדים של איש העסקים, שמנצל אותם

²⁰ חוברת קפטן אמריקה, אוגוסט 1941, טיימלי קומיקס.

²¹ חוברת קפטן אמריקה, אפריל 1942, טיימלי קומיקס.

כדי לעשות את העבודה השחורה שלו. ההצגה של הענקים יכולה להתפרש בשתי דרכים. הדרך האחת היא הניצחון האמריקאי על המזרח הרחוק. הענקים היו חזקים יותר ובלתי ניתנים להריגה, אבל קפטן אמריקה בכל זאת הצליח להרוג אותם ולהציל את האמריקאים. הדרך השנייה היא ביקורת של כותבי הקומיקס על היחס כלפי מהגרים מהמזרח הרחוק. לא רק שאיש עסקים אמריקאי מנצל אותם לעשות את "העבודה השחורה" שלו, אלא גם קפטן אמריקה הורג אותם בדם קר. יתר על כן, אזרחי ארצות הברית מודים לקפטן אמריקה על כך שהרג את הענקים, למרות שאלה הובאו לארצות הברית בניגוד לרצונם והוכרחו לעבוד בשביל איש העסקים, או שימותו. בהתחשב בעובדה שבעותה העת ארצות הברית התייחסה ליפן ולאירועים במזרח הרחוק כמשניים לאלה שבגרמניה (על כך יפורט בהמשך), סביר יותר שדווקא ההסבר השני הוא הנכון. אזרחי ארצות הברית לא היו זקוקים לניצחון על המזרח הרחוק, ולכן ההתייחסות לאוריאנטלים שחיים בקרבה הרבה יותר רלוונטית לחיי היום יום של האנשים שקוראים את הקומיקס.

ארצות הברית הייתה מאוד מרוחקת מהאירועים במזרח הרחוק בתקופה זו. כדי להבין זאת צריך להסתכל על סין במאה העשרים, ועל מלחמת העולם השנייה מנקודת המבט שלה. מערכת היחסים בין סין ויפן בתחילת המאה העשרים הייתה מורכבת. במהלך המאה התשע-עשרה, סין איבדה מכוחה בעקבות האימפריאליזם האירופאי והכיבושים הרבים של בריטניה, צרפת, ומדינות אחרות. יפן לעומת זאת, שגשגה והפכה בפחות משלושה עשורים (בין השנים 1900-1930) ממדינה אריסטוקרטית, פיאודלית וחקלאית ברובה לאחת מהמדינות הכי מתועשות באסיה. בנוסף, יפן הביסה את כוחות רוסיה במנצ'וריה (אזור בסין שהיה נתון תחת שליטה רוסית) בשנים 1904-1905, מה שהפך אותה למדינה האסיאתית הראשונה שהביסה כוח אירופאי. מעשה זה עורר התפעלות רבה בקרב מדינות רבות, כולל סין. בסוף מלחמת העולם הראשונה, סין ציפתה שתקבל בחזרה את שטחיה שנכבשו על ידי גרמניה. במקום זאת, הם ניתנו ליפן, מה שהגביר את האיבה בין שתי המדינות. למרות שמלחמת העולם השנייה התחילה בשנת 1939, יפן וסין היו במלחמה משל עצמן כבר שנתיים לפני כן. הממשלה של סין נאלצה להתמקם מחדש בעקבות ההתקפות היפניות.²²

מדינות אירופה לא ייחסו למלחמה במזרח הרחוק חשיבות רבה, ועם תחילת מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1939, הן התעלמו ממנה כמעט לגמרי. למעשה, עד דצמבר 1941 סין נלחמה מול יפן

²² Rana Mitter, *Forgotten Ally* (Houghton Mifflin Harcourt, 2013)

לגמרי לבד. בשנותיה המוקדמות של מלחמתה מול יפן סין קיבלה תחמושת מגרמניה הנאצית (בניגוד להסכם בין מדינות הציר שנחתם ב-1936), אבל בשנת 1938 נאלצה גרמניה להיכנע לדרישות יפן והפסיקה לתמוך בסין. ההסכם בין ברית המועצות לגרמניה הנאצית, וההסכם בין ברית המועצות ליפן שנחתם במאי 1939, חיסל כל אפשרות לתמיכה מצד הרוסים, ומצבה הכללי של אירופה בשנותיה הראשונות של מלחמת העולם השנייה לא איפשר לסין למצוא בעלות ברית במלחמה שלה. למרות זאת, ארצות הברית, שחששה שאם סין תובס על ידי יפן היא תאבד את קשרי הסחר איתה, תמכה בסין מבחינה כספית. כלומר, ארצות הברית וסין היו מעין בעלות ברית, מה שמסביר את ההופעה הידידותית של דמויות סיניות בקומיקס. בנוסף, ארצות הברית ניסתה לשכנע את יפן לצאת מסין. לאחר שהשיחות בין המדינות לא הניבו תוצאות, ממשלת יפן החליטה לתקוף את ארצות הברית ב-7 בדצמבר (ה-8 בדצמבר בזמן יפן). ההתקפה התרחשה בפרל הארבור שבהוואי וכללה שני גלים של הפצצות יפניות. כך התחילה המלחמה בין ארצות הברית ויפן.²³ כפי שהעיתונאי הסיני ז'או פוהאי (Zhou Fohai) כתב: "שמעתי שהם [יפן] הפציצו את הונאלולו, מנילה, סינגפור והונג קונג. מכאן והלאה, האוקיינוס השקט נהיה אדמת מלחמה".²⁴

למרות שארצות הברית סייעה לסין במאמצי המלחמתיים, היא לא ייחסה לה חשיבות כלשהי במלחמה שהתנהלה באירופה. לפי הקומיקס ניתן גם לראות שאזרחי ארצות הברית לא היו מודעים לקשיים הפנימיים של סין, שהיוו מכשול משמעותי במלחמתה נגד יפן. בעת מלחמת העולם השנייה ממשלתה של סין הייתה מפולגת. במציאות, עד שנת 1912 סין הייתה תחת שלטון קיסרי של שושלת צ'ינג. שלטון שושלת צ'ינג היה שברירי, ובפברואר 1912, לאחר נסיונות רבים מצד תנועות לאומיות שונות להפיל את השלטון, קיסרות סין נפלה והיא הפכה באופן רשמי לרפובליקה. למרות זאת, הקומיקס מציג את סין כמדינה בה עדיין יש קיסרות. אחד מסיפורי הקומיקס מתאר נסיון התנקשות של פושעים יפנים בנסיך ובנסיכה הסינים. הקיסר האחרון של סין, פווי, היה שליט בובה בידי היפנים במהלך מלחמת העולם השנייה ולסין כלל לא היה קיסר בשלטון. בורות זו של אזרחי ארצות הברית בנוגע לממשלה של בעלת ברית שלהם מראה שהם לא חשבו שסין משמעותית למאמץ המלחמתי שלהם. עד ההתקפה על פארל הרבור, ארצות הברית הייתה בטוחה שאיומה המרכזי הוא דווקא

²³ Rana Mitter, *Forgotten Ally* (Houghton Mifflin Harcourt, 2013) פרק 12.

²⁴ שם, פרק 12, עמוד 236 (תרגום שלי).

גרמניה שבמזרח יותר מאשר יפן שבמערב. הנשיא פרנקלין רוזוולט בעצמו טען ש: "תבוסה של יפן אינה אומרת תבוסה של גרמניה, בעוד שתבוסה של גרמניה אומרת תבוסה של יפן."²⁵ חלקה של סין במלחמת העולם השנייה נחשב משני בעיני ארצות הברית, וכתוצאה מכך ההתייחסות לנעשה במזרח הרחוק לא משמעותית במיוחד.

בנוסף לאיומים חיצוניים, ארצות הברית התמודדה גם עם אזרחים יפנים. לאחר ההתקפה על פרל הארבור, החשד הופנה לעבר האוכלוסייה היפנית-אמריקאית. למרות שהמאסר של היפנים-אמריקאים התרחש רק בשנת 1942, כמה שבועות לאחר ההתקפה בפרל הארבור וחודשים ספורים לאחר היציאה לאור של חוברות קומיקס אלה, החברה היפנית בארצות הברית הייתה מרוחקת מהחברה האמריקאית ולא הצליחה להשתלב בתוכה. רוב היפנים הבוגרים, לרוב מעל גיל 50, לא היו זכאים לאזרחות אמריקאית, ולמרות שהדור הצעיר יותר נולד באמריקה ולכן נחשב אזרח של המדינה מבחינה חוקית, גם הם לא הצליחו להתאקלם בחברה בארצות הברית, מכיוון שהם באו מתרבות אחרת, שהייתה זרה לחברה האמריקאית²⁶. כלומר, למרות שחיו בארצות הברית רוב, אם לא כל, חייהם, היפנים עדיין נחשבו בציבור כיפנים, כזרים, ואולי כאויבים. לכן, ההצגה של אויבים יפנים שלא היו חלק מארגונים מיליטנטיים בחוברות הקומיקס לא הייתה ייחודית או יוצאת דופן.

הבדל בולט בין הגייס החמישי הנאצי לבין האויבים האסיאתים הוא הדרך בה שני סוגי האויבים מצוירים. בעוד שהנאצים נראים כמו מעין עיוות או קריקטורה של אזרחים אמריקאים, אסיאתים נראים שונה לגמרי. העיניים שלהם צרות, הם לרוב קירחים, ובמקרה של הענקים מטיבט (ראו תמונה 2) הם אפילו לא נראים אנושיים. למרות זאת, עדיין יש קווי דמיון בין שני האויבים, שכן שניהם הם קריקטורות של סגנון הציור של גיבורי העל. ראו תמונה 3 לשם השוואה:

תמונה 3: השוואה בין הדרך בה צוירים נאצים לבין הדרך בה צוירו אסיאתים.

²⁵ החברה האמריקאית, פרולוג (תרגום שלי)

²⁶ החברה האמריקאית, פרק 8.

לסיכום, בניגוד לאיום מצד הגייס החמישי, שהיה מרכזי בציבור האמריקאי, האיום מצד המזרח הרחוק היה נדמה רחוק וחסר חשיבות. חוסר חשיבות זה התבטא בקומיקס, שבקושי הציג אויבים מהמזרח הרחוק.

תמונה 4: החוברת הראשונה של קפטן אמריקה שיצאה לאור במרץ 1941. ברביע הרביעי מהסוף מוצג המכתב מהיטלר, שמוכיח שהפושע עובד בשביל הנאצים.

עוד סוג אויב של קפטן אמריקה הוא האמריקאי "הרגיל", כלומר אויב שלא בהכרח קשור לגורם זר. למשל, בחוברת הראשונה של קפטן אמריקה שיצאה במרץ 1941, פושע בשם "הגולגולת האדומה" רוצח נכבדים אמריקאים, ואיש לא יודע מי הוא. באותו הזמן, איש עסקים אמריקאי בא לחזות בטיסה הראשונה של סוג מטוס חדש בצבא האמריקאי. המטוס עולה באש ומתרסק לתדהמת כל הצופים. לאחר עוד סדרה של רציחות, קפטן אמריקה חושף את זהותו של "הגולגולת האדומה" - איש העסקים האמריקאי. ממכתב שנמצא ברשותו של הפושע מתברר שהפיהרר בעצמו, כלומר היטלר, שיחד את איש העסקים באמצעות מקום מכובד ברייך השלישי (ראו תמונה 4).²⁷

ב-23 מתוך 41 הגליונות האויב הוא אמריקאי שפועל נגד ארצות הברית מסיבות שונות. המניע העיקרי הוא כסף והון אישי. למשל, הפושע בקומיקס שתואר לעיל אינו גרמני, אלא אזרח אמריקאי ששוכנע לסייע לרייך השלישי. הקומיקס מציג אדם שמוכן לבגוד במדינה שלו כדי להשיג כסף וכוח. כאמור, החברה בארצות הברית פחדה בעיקר מפני אויבים מבפנים. לכן, אויב שבא מתוך החברה האמריקאית עצמה היווה את התגשמות החששות הגדולים ביותר שלהם.

הקשר בין החשש מאויבים מבפנים לבין כסף וכוח מצוי במצב הכלכלי של ארצות הברית בזמן מלחמת העולם השנייה. ארצות הברית בתקופה זו היא מדינה שחיה בשלהי השפל הגדול, משבר כלכלי קשה שפקד את ארצות הברית, ומדינות אחרות, בשנות השלושים של המאה העשרים. אזרחי ארצות הברית סבלו מאבטלה קשה וגם מחוסר יציבות כלכלית. למרות זאת, כלכלת ארצות הברית עדיין נחשבה לכלכלה אימתנית. בנוסף, מאמצי המלחמה איפשרו לארצות הברית להשתקם. הצורך במכונות מלחמה גרמו לצמיחה של מקומות עבודה בייצור כלי נשק ותחמושת. השפל הגדול הותיר אחריו משאבים רבים שנותרו ללא שימוש או יישום, ביניהם מתכות וכלי עבודה. באמצעות המלחמה ממשלת ארצות הברית סיפקה לאלפי אזרחים מקומות עבודה ומשרות, והפנתה את רוב הכלכלה שלה לעבר מאמצים מלחמתיים. אורח החיים של אזרחי ארצות הברית היה תלוי בכלכלת המלחמה. ייצור התחמושת סיפק להם עבודה ועזר להם להתאושש מהשפל הכבד ממנו סבלו לפני שנים בודדות.²⁸ לכן, איום כלשהו על כלכלה זו, כמו פושעים אמריקאים שמטרתם לשבור את הכלכלה, הוא האיום המרכזי עליהם.

²⁷ חוברת קפטן אמריקה, מרץ 1941, טיימלי קומיקס.

²⁸ החברה האמריקאית.

פעם נוספת, אפשר לראות את הריחוק של אזרחי ארצות הברית מהמלחמה. הם מעוניינים במצבים הפנימיים של ארצות הברית, ולא במלחמה שמתנהלת אוקיינוס שלם משם. האויבים האמריקאים באים מתוך החברה האמריקאית, הם לא זרים שבאים מגרמניה או המזרח הרחוק. החברה בארצות הברית עברה שינויים רבים במהלך המלחמה. אוכלוסיית השחורים הגבירה את מאבקה לשוויון, ואף הצליחה באופן חלקי להשתלב במקומות עבודה ובצבא. אחוזי הנשים בעלות עבודה עלו גם הם במהלך המלחמה, אף שהם ירדו כמעט מיד עם סיומה²⁹. וכמובן, הייתה הגזענות המתגברת כלפי יפנים-אמריקאים. בשונה ממדינות אירופה, ארצות הברית לא נפגעה באופן ממשי. עריה לא הופצו, ואף פעם לא פלשו לתוך השטח שלה. לכן, רוב הדאגות שסבבו סביב המלחמה היו קשורות בעיקר באיך היא תשפיע על העניינים הפנימיים של ארצות הברית. כתוצאה מכך, חלק ניכר מהאויבים בהם קפטן אמריקה נלחם באים מתוך ארצות הברית, כיוון שהחברה האמריקאית עמדה לנגד עיניהם של אמריקאים הרבה יותר מאשר המצב מחוץ לגבולות המדינה שלהם.

לסיכום, ברוב המקרים האויב נגדו נלחמו גיבורי הקומיקס השתייך לרייך השלישי או היה אזרח אמריקאי פושע. אויבים אסיאתיים גם הופיעו, אבל פחות מאשר אויבים אחרים. מכך ניתן להסיק שרוב האיומים שהטרידו את הציבור האמריקאי היו פנימיים ולא חיצוניים. האירועים שהתרחשו מחוץ לארצות הברית, כמו כניעת צרפת, המלחמה בין סין ויפן, ועוד, לא עניינו את הציבור הרחב. מה שעמד בעיקרי ענייניהם הוא נוכחות נאצית בארצות הברית וההשפעה שיש לה על אורח חייהם. החברה האמריקאית חששה ממרגלים שמקורם בגרמניה הנאצית וגם מאזרחים אמריקאים שמנצלים את המצב העולמי ומנסים להשיג כסף דרך שיתוף פעולה עם הנאצים או דרך אלימות, גניבה, ועוד. מכאן, ניתן להסיק מסיפורי הקומיקס, שהחשש הגדול של אזרחי ארצות הברית הוא ההשפעה שיש לאויבים על חיי היום-יום שלהם, ולא דווקא האיום הקיומי שגרמניה הנאצית הציבה למדינות אחרות, כגון בריטניה או צרפת.

²⁹ החברה האמריקאית, פרק 8.

מאפייני האויב

האויבים בחוברות הקומיקס לרוב מוצגים כדמויות חד-מימדיות שלא ניתן להזדהות איתן. אם הם לא סוכנים של הגסטאפו או של ארגון פשע יפני, מטרותיהם קשורות בעיקר בהון אישי ובנקמה. האויבים מוצגים כחסרי רחמים ומסוכנים, ואין להם בעיה לפגוע באזרחים חפים מפשע כדי להשיג את מבוקשם. המשטרה, הממשלה והצבא חסרי אונים מולם, ורק גיבורי העל מסוגלים להביס אותם. ההתנהגות המרושלת של השלטון בקומיקס משקפת את היחס לשלטון במציאות. לאחר ההתקפה בפרל הארבור החלו האמריקאים לתהות מי התרשל ואפשר ליפן, "כוח נחות" מזה של ארצות הברית, לתקוף ולהביס את צי ארצות הברית בצורה כה מבישה. תאוריות קונספירציה רבות הועלו, ביניהן שרוזוולט בעצמו שם את צי ארצות הברית במיקום חלש כדי שיפן תתפתה לתקוף. ההאשמה הרווחת לעומת זאת, הייתה כלפי המודיעין, בין אם הוא צבאי או אזרחי, שנכשל לצפות שההתקפה של יפן, אף שהייתה צפויה, תהיה בהוואי³⁰. ההאשמה של הציבור בשלטון, והשמועות שההתקפה בהוואי הייתה מתוכננת, מתחברות לפחד מגייס חמישי ולפחד של החברה האמריקאית מפני אויבים מבפנים.

תמונה 5: אחד מהסיפורים שנכללו בחוברת של "קפטן אמריקה" שיצאה לאור בדצמבר 1941. הסיפור של החוברת הוא על אמן אמריקאי שהשתגע והתחיל לרצוח אנשים ולצייר את רגעי המוות שלהם.

³⁰ החברה האמריקאית, פרק 3.

מנגד, ישנם אויבים שמעוררים תחושת רחמים בקרב הקוראים. לדוגמה, אחד מהאויבים מולם קפטן אמריקה נלחם הוא אמן שנפגע בתאונת דרכים. הוא עמד לאבד את ידו, אבל פושע אפריקאי שנידון למוות הסכים לתרום לו את היד שלו (ראו תמונה 5). האמן הסכים, וכך הוא יכל להמשיך לצייר. עם הזמן, היד של הפושע השתלטה על אישיותו של האמן והוא התחיל לרצוח אנשים ולצייר את רגעי המוות שלהם. האמן עצמו לא מרושע, אלא קורבן לאישיות של פושע אפריקאי. אפילו קפטן אמריקה מביע רחמים על האמן, למרות שהוא רוצח. למעשה, האמן הוא קורבן ל"השפעה" של פושע אפריקאי, ולכן ניתן לומר שהוא, כלומר הזר, הוא האויב בקומיקס זה. למרות זאת האמן הוא הדמות שנלחמת מול קפטן אמריקה, ולכן הוא עדיין אויב.

מיהו הזר?

תמונה 6: אחד מהסיפורים שנכללו בחוברת של "קפטן אמריקה" שיצאה לאור ב-1941. יש לשים לב שגיבורי הקומיקס מיד חושבים שהאדם שנראה חשוד הוא "סוכן זר", למרות שהאדם כלל אינו זר ואפילו אינו חשוד בדבר.

חברת קומיקס של קפטן אמריקה שפורסמה בשנת 1941 מגוללת את סיפורו של מדען שהצליח להמציא חוט חזק במיוחד. מספר קונים פוטנציאליים מנסים לקנות את החוט מהמדען, אבל הוא מסרב. פורצת שרפה והמדען נעדר, ונחשב כמת. קפטן אמריקה חוקר את המקרה, ולאחר שהחשד

עובר מדמות לדמות, הפושע האמיתי מתגלה, והוא המדען בעצמו, שזייף את מותו כדי שלא ינסו לגנוב את ההמצאה שלו.

בנוסף לאויבים שהופיעו בקומיקס, הופיעו גם דמויות "זרות", כלומר דמויות שמוצאן לא אמריקאי. רוב הדמויות הזרות הן האויבים מולם גיבורי הקומיקס נלחמים. ברגע שדמויות הקומיקס שומעות מבטא זר, הן חושדות בדובר. פעמים רבות גיבורי הקומיקס חושדים מיד ב"סוכן הזר" או במהגר, למרות שישנם מקרים בהם אדם זה חף מפשע. למשל, כאשר המדען שתואר בקומיקס "נרצח", האשמה מיד נופלת על האיש שנראה זר, אם כי הוא נהרג בעצמו ומגלים שהמדען עצמו הוא הפושע ושהוא זייף את מותו. בנוסף, ה"זר" אפילו לא זר, אלא אזרח אמריקאי (ראו תמונה 6 ריבוע שלישי משמאל). כלומר, זרים לרוב מוצגים כמבצעי הפשע או כחשודים המיידים לביצועו. דעה קדומה זו מראה את החשד כלפי מהגרים מאירופה וההתייחסות אליהם כאל זרים ולא כאל חלק מהחברה האמריקאית. מהגרים ממדינות שאינן גרמניה, כמו מדינות אפריקה, לעיתים מוצגים כפושעים. ישנם סיפורים שמציגים את הזרים כהשפעה רעה על הציבור האמריקאי. למשל, בסיפורו של האמן הרוצח, הסיבה להידרדרות שלו לפשע קשורה לפושע אפריקאי. לפני שדרכיהם הצטלבו האמן היה אזרח שומר חוק, אבל לאחר שהסכים להשתלת האיברים, ולאחר שדמו של האפריקאי פעם בעורקיו, הוא הידרדר לחיי פשע ורוצח. זוהי מטאפורה לנזק שזרים יכולים לגרום לארצות הברית. הם יכולים להשחית אותה ואת אזרחיה, והשתלבות שלהם בחברה האמריקאית היא הרת אסון. כמובן שיכול להיות שכותבי הקומיקס התכוונו להציג יחס זה לזרים כביקורת על היחס לאוכלוסייה הזרה בארצות הברית, אבל בכל מקרה התדמית השלילית של זרים הייתה קיימת בציבור. החברה האמריקאית התייחסה לכל מהגר או זר כפושע או אויב פוטנציאלי.

למרות זאת, בחלק מחוברות הקומיקס בהן הוצגו מסתננים וטרוריסטים, הוצגו גם מהגרים מגרמניה ומשאר מדינות אירופה שדווקא תמכו בארצות הברית. אחד מגליונות הקומיקס מתייחס באופן ישיר למהגרים מגרמניה הנאצית, ומציג אותם בתור אזרחים נאמנים לארצות הברית שלא נכנעים ללחץ מצד הגייס החמישי להצטרף אל שורותיהם. גיבורי הקומיקס מצילים אותם ומתייחסים אליהם כאל אזרחים אמריקאים לכל דבר. אבל רוב חוברות הקומיקס לא חורגות מהיחס העוין כלפי זרים ומהגרים.

תמונה 7: סיפור שנכלל בחוברת של קפטן אמריקה שיצאה במרץ 1941. בצד הימני של העמוד רואים את התגובה של הקהל לרצח האדמירל, שצורח שצריך לעשות לינץ' ב"הורג המלוכלך". יש לציין שזהותו ומוצאו של הזר לא ידועים בשלב זה.

בסיפור קומיקס נוסף שנכלל בחוברת הראשונה של קפטן אמריקה, אדמירל מתגלה מת מול קהל גדול של חיילי צבא ארצות הברית. קפטן אמריקה ועוזרו מיד יוצאים לתפוס את המתנקש. בינתיים הקהל מתרעם על מותו של האדמירל ומתחיל לצעוק שייתפסו את "ההורג המלוכלך" וחייבים "לעשות בו לינץ'". בסיטואציה זו מוצג הצד הפחות אצילי של אזרחי ארצות הברית. ההתלהמות של החיילים כתוצאה מהרצח של האדמירל מראה שהם מוכנים לנקוט בפעולות קיצוניות ולא מוסריות כדי להילחם בנאצים, כולל לבצע לינץ' (ראו תמונה 7). מילון אוקספורד מגדיר לינץ' כמצב בו קבוצה של אנשים הורגת אדם בשל פשע שביצע כביכול.³¹ אמנם במקרה זה ההתלהמות סובבת פושע, אבל הקהל הזועם אפילו לא יודע מי המתנקש ומוכן לבצע את גזר הדין ללא משפט. הזעם העיוור של הקהל מראה צד אפל יותר של החברה האמריקאית כפי שהיא מוצגת בקומיקס זה. ברוב גליונות הקומיקס האחרים, היא הוצגה כקורבן שוחר השלום שרק רוצה להגן על מולדתו ועל החברה שלו. אבל קומיקס זה מראה שהיא גם מוכנה לנטוש את המוסריות שלה כדי לנקום במתנקש לא ידוע. הציבור האמריקאי מוכן להקריב אדם זר, רק מפני שמוצאו אינו אמריקאי. בנוסף, לינץ' נובע מפחד

³¹ Oxford Dictionary, "Lynch"

של החברה עצמה. הנאצים לא צריכים כלי נשק כדי לנצח את אמריקה. הם נותנים לפחד לפורר את החברה מבפנים, והראשונים שסובלים מזה הם הזרים בקרב החברה האמריקאית.

תמונה 8: סיפור של דמות שאינה קפטן אמריקה - "הדלאיין האנטר", שנכלל בחוברת של סיפורי קפטן אמריקה שיצאה לאור בדצמבר 1941. הסיפור מתאר נסיונות התנקשות בפליטים גרמניים שחיפשו מקלט בשוויצריה.

בנוסף למהגרים ולזרים שבארצות הברית, מוצגים גם פליטים מגרמניה הנאצית שמנסים להתחבא במדינות כגון שוויצריה. פליטים אלה מתנגדים למשטר הנאצי ומפרסמים תעמולה אנטי-נאצית כנסיון שלהם להתנגד למשטר. בחוברת קומיקס שפורסמה בדצמבר 1941, מתואר מצב בו המשטר הנאצי שולח מתנקשים כדי "להשתיק" את הפליטים. הצגה זו של פליטים גרמנים מראה צד אחר של היחס לזרים בארצות הברית, שכן חוברות הקומיקס מיועדות לציבור האמריקאי, לא משנה מה המיקום של העלילה. גיבורי הקומיקס מתייחסים אליהם כקורבנות או כגיבורים בפני עצמם, שמוכנים לנסות להתנגד למשטר הנאצי גם אם חייהם נתונים בסכנה. אמנם פליטים אלה לא נמצאים בארצות הברית, אבל הצגה זו שלהם בחוברות קומיקס שמפורסמות בארצות הברית מוכיחות שאזרחי ארצות הברית

מבינים שישנם אזרחים של הרייך השלישי שמתנגדים למשטר הנאצי ומנסים לברוח ממנו. עם זאת, זרים אלה קיימים רק מחוץ לארצות הברית. בנוסף, במציאות שוויצריה הגבילה את מכסת הפליטים שהסכימה לקבל כך שכמעט לא היה אפשר להתייחס אל שוויצריה כאל מקלט פוטנציאלי לאויבים של הרייך³² (ראו תמונה 8). מעבר לכך, מאחר שחששה מתגובת גרמניה אם תואשם בתמיכה באויבים של הרייך, שוויצריה אסרה על פעילות פוליטית מצד הפליטים, ולרוב לא קלטה פליטים שנחשבו לאויבים של מדינות הציר. לכן, ההצגה של פליטים גרמנים שנחשבים לאויבי הרייך ולכן יש צורך להתנקש בהם מאוד לא מדויקת, ומראה את הבורות של ארצות הברית בכל הנוגע לבעיות הפליטים והזרים.

החלוקה הזו בין "סוגי הזרים" מראה שהחברה בארצות הברית מבינה את הקשיים ואת הסכנות איתן הזרים מתמודדים, ואפילו מעריכה את מעשי הגבורה שלהם ואת הדרך בה הם שורדים ואפילו מתנגדים לרייך השלישי. אבל, רק זרים שחיים מחוץ לאירופה מוגדרים כזרים מסוג זה, בעוד שהזרים שחיים בארצות הברית הם לרוב פושעים שפוגעים בחברה האמריקאית. אפילו הזרים הנאמנים, אלה שהוצגו כנאמנים לארצות הברית ומתנגדים לנאצים, מתוארים כ"גרמנים-אמריקאים". הם אף פעם לא באמת יתקבלו בחברה האמריקאית. המסקנה העולה מהקומיקס היא שארצות הברית לא רוצה שיחיו זרים ומהגרים בקרבה. היא מוכנה לרחם עליהם, להבין אותם, ואפילו לסייע להם, כל עוד הם נשארים מחוץ לגבולותיה. גישה זו לזרים עומדת בניגוד לעקרונות של ארצות הברית, שהיא למעשה כור היתוך של זרים ומהגרים. עם זאת, יש לזכור שבתקופת מלחמת העולם השנייה רוב החברה האמריקאית התנגדה להגירה של זרים לארצות הברית.³³ לכן, הגיוני שהקומיקס יציג דעות שמתנגדות להגירה של זרים לארצות הברית.

מאפייני הזר

ברוב המקרים בהם מוצגים זרים, הם מוצגים כאויבים או כקורבנות. במקרה הראשון, הזר הוא החשוד המיידית בפשע שאותו הגיבור מנסה לעצור. הזר אינו שייך לחברה האמריקאית והדמויות

³² Frank Caestecker, Refugees from Nazi Germany and the Liberal European States (Bob Moore, Berghahn Books, 2010) פרק 1.

³³ (2012) Donna R. Gabaccia, Foreign Relations: American Immigration in Global Perspective (Princeton University Press, 2012) עמוד 9.

בסיפור מתייחסות אליו כך. שמם לרוב אינו מוזכר והם מוצגים בתור "הזר החשוד" או כינוי דומה. כאשר גיבור הקומיקס פוגש דמות זרה, הוא מיד מניח שמוצאה הוא גרמני. לעיתים קרובות הנחה זו היא נכונה, ולמעשה כמעט ואין זרים עם טקסט (כלומר זרים שמדברים) שמוצאם אינו מגרמניה, בין אם הם פושעים ובין אם לא. במקרה השני, הזר תלוי לגמרי בגיבור, כלומר בארצות הברית, להגנה. במקרה בו הזר ברח מארצו, בעיקר מגרמניה, הוא מוצג כקורבן שמותקף על ידי מרגלים נאצים שרוצים לגייס אותו לשורותיהם.

הצגה זו של זרים מראה שהגיבור האמריקאי מתייחס לזרים כמעין איום פוטנציאלי. מצד אחד הם קורבנות שזקוקים להגנה ולסיוע, אחרת הם לא היו עוזבים את ארצם המקורית. זוהי מחויבותה של ארצות הברית להגן עליהם. מצד שני, הזרים יכולים בקלות להפוך לאויב. הם יכולים לחבור אל אויבי ארצות הברית (בעיקר הנאצים) ולפגוע בארצות הברית מבפנים. אזרחי ארצות הברית מבינים שרוב הזרים באו לאמריקה כדי לברוח מהמלחמה, אבל הם גם חושדים וחוששים שמטרתם האמיתית היא לפגוע בהגנותיה של ארצות הברית, הבית שלהם.

סיכום

לסיכום, מהאויבים המוצגים בחוברות הקומיקס אפשר להסיק שהחברה האמריקאית פחדה בעיקר מאיומים פנימיים. המלחמה שסערה באירופה כמעט לא לקחה חלק בשגרה שלהם, והם לא ייחסו לאירועים מעבר לים חשיבות עליונה. לכן אויבים מהמזרח הרחוק הופיעו פעמים מעטות כל כך בקומיקס.

איומים מבפנים, לעומת זאת, כיכבו בחיי היום-יום של האמריקאים. הפחד מפני גייס חמישי נאצי ואויבים בתוך החברה האמריקאית היה פחד מרכזי בחיי הציבור האמריקאי. למרות שהגייס החמישי שפעל בארצות הברית היה לא יעיל ומסוכן בלשון המעטה, המדיה והשלטונות עודדו את הפחד מפניו, בעיקר כדי לקדם את האינטרסים שלהם. באשר לאויבים האמריקאים מבפנים, ארצות הברית של מלחמת העולם השנייה היא מדינה שלמרות מעמדה החזק בעולם, עדיין סבלה מהשפל הגדול, משבר כלכלי עצום שפקד אותה במשך עשור. הדרך לשיקום הייתה מצויה בתעשייה הצבאית שהתפתחה כתוצאה מהסיוע הלוגיסטי שארצות הברית סיפקה לבעלות הברית שלה באירופה. הפחד

מהיעלמותו של מקור פרנסה זה התבטאה בפחד מפני בוגדים ופושעים שמטרתם או לחבל בתעשייה הצבאית באופן פרטי או לגנוב כסף באופן כללי. בכל מקרה הפחד מפני גזילת פרנסה וגניבת כסף היה חלק עיקרי מהאיומים על החברה האמריקאית.

באשר ליחס לזרים, לעיתים קרובות לא היה הבדל בין זר לבין אויב. הזרים הוצגו בקומיקס כדמויות חשודות שיש לחשוש מפניהן כאשר הופיעו בתוך גבולות ארצות הברית, ונקורבנות כאשר הופיעו מחוץ לגבולותיה, אם כי מקרים אלה היו נדירים מאוד בקומיקס. גם היחס לזרים מביע את ההסתגרות של החברה האמריקאית בימי מלחמת העולם השנייה. הבעיות של שאר העולם, גם אם השפיעו עליהם במידה מסוימת, לא עניינו את הציבור האמריקאי במחצית הראשונה של המלחמה, שהתנהלה אוקיינוס שלם מארצות הברית. האויבים באים מבפנים, הזרים הם השפעה רעה על החברה, וארצות הברית נפרדת מהמאבק שמתנהל בשאר העולם. ההסתגרות הזאת משתקפת בקומיקס, דרך האויבים מולם גיבורי העל נלחמים, העלילות שמתרחשות בקומיקס, ובמיקומים עצמם. מטרת האויבים היא להביס את ארצות הברית, העלילה סובבת סביב צבא ארצות הברית, או מפעלי תחמושת בארצות הברית, והמיקומים בהם עלילת הקומיקס מתרחשת הם כמעט תמיד בתוך גבולות ארצות הברית.

לסיכום, התמונה העולה מחוברות הקומיקס שבחנתי ושנכתבו במלחמת העולם השנייה היא שהחברה האמריקאית הייתה חברה מסוגרת ובדלנית, שלא רצתה להתערב בקונפליקטים חיצוניים, כלומר כל אלה שמתרחשים מחוץ לגבולותיה. חוברות הקומיקס משקפות גישה זו של החברה האמריקאית, בעיקר דרך האויבים והמסגרת של סיפורי הקומיקס.

המלחמה הקרה

הקדמה

עם סוף מלחמת העולם השנייה ב-1945, העולם מצא את עצמו בפני מלחמה אפשרית נוספת בין שתי המעצמות ארצות הברית וברית המועצות. מלחמה זו נקראה "המלחמה הקרה", ולמרות ששום קרב לא באמת התרחש, שתי המדינות היו במצב תמידי של כוננות והאפשרות שמלחמה תפרוץ הייתה תלויה מעל ראשו של העולם. המלחמה הקרה נגמרה רק ב-1991 עם התפרקותה של ברית המועצות, אבל בעבודה זו אתייחס למלחמה הקרה עד תחילת שנות השבעים. בפרק זה אחלק את פרק הזמן בין מלחמת העולם השנייה לשלוש תקופות מרכזיות: שנות הארבעים, שנות החמישים, ושנות השישים.

חברות הקומיקס המשיכו להצליח. בנוסף לקפטן אמריקה וללפיד האנושי, הופיעו דמויות נוספות כגון איירון מן, שהופיע לראשונה בשנת 1963. שמו האמיתי של איירון מן הוא טוני סטארק, והוא ממציא בליוור שנפצע ונחטף על ידי טרוריסטים בזמן שהדגים כלי נשק שהמציא בוויטנאם. בזמן שהיה שבוי במערה, איירון מן הצליח להמציא שריון קרב ולברוח. הוא המשיך להשתמש בשריון גם כשחזר לארצות הברית ונהיה לגיבור על³⁴. עוד גיבורי על שמוזכרים בפרק זה הם קבוצה של כל גיבורי העל הגדולים, "הנוקמים", שהופיעה לראשונה גם ב-1963. עלילות הקומיקס גם השתנו, ובמקום אויבים שרוב הפעמים הופיעו לראשונה והובסו באותה החוברת הופיעו אויבים שחזרו ונלחמו בגיבורי העל מספר פעמים. בנוסף, עלילות הקומיקס התפרשו על פני כמה חוברות ולא רק אחת. גם בפרק זה, באמצעות ניתוח חוברות הקומיקס, הגיבורים והנבלים, ניתן יהיה להסיק מי היו האויבים והזרים בתקופת המלחמה הקרה הכללית, ובכל עשור בפרט.

³⁴David Roach, Peter Sanderson, *Iron Man, Comic Book Character* (Encyclopaedia Britannica, May. 30 2016)

מיהו האויב?

במהלך שלושת העשורים אותם חקרתי, האויבים שהופיעו היו מגוונים ברקע שלהם, בפשעים שלהם, ובדרכי הפעולה שלהם. למרות זאת, כל אויב שייך "לסוג" מסויים של אויבים שנלחמו נגד גיבורי העל השונים.

ראשית, אתייחס לאויבים שמופיעים בשנות הארבעים המואחרות, כלומר השנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. חוברת קומיקס שפורסמה בנובמבר 1946 מציגה את חייו של קפטן אמריקה לאחר המלחמה. לאחר שמלחמת העולם השנייה מגיעה לסופה, קפטן אמריקה חוזר לחייו האזרחיים ומתחיל לעבוד בתור מורה בבית ספר. הוא שם לב שאחד מתלמידיו מתרועע עם חבורה של פושעים. מתגלה שתלמיד זה מוכר עבור הפושעים בשמים שונים, בלי ידיעה שבשמים אלה דליקים במיוחד וגורמים לשרפות. הפושעים מנצלים את השרפות האלה ושוודדים את הבתים בעוד שדייריהם בורחים מהשרפה. קפטן אמריקה מגלה זאת, נלחם באויבים ומביס אותם.³⁵

חוברות הקומיקס של קפטן אמריקה בשנות הארבעים גדושות באויבים מסוג זה. ב-14 מתוך 14 חוברות קומיקס שפורסמו בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, כלומר שנות הארבעים המואחרות, האויב הוא אמריקאי שהחליט מסיבות שונות שהוא חייב לפנות לפשע כדי לשרוד. הפושעים מפתחים שיטות רבות לביצוע הפשעים שלהם, שלרוב עוסקים בגנבת כסף. למשל, אדם החליט לזייף את מותו כדי שעמיתיו יוכלו לאסוף את כספי הביטוח. המרדף אחרי כסף מראה גם את הביקורת על ארצות הברית שהופיעה בשנות מלחמת העולם השנייה, לגבי הצורך התמידי של החברה האמריקאית בכסף וברכוש, אבל למעשה מוצגת כאן גם מצוקה כלכלית של החברה האמריקאית. מנגד לפושעים, עומדים גם הקורבנות, שהם לרוב אזרחים חסרי אונים שסובלים מעוני. לפעמים הקורבנות נאלצים לשתף פעולה עם הפושעים כדי לתמוך במשפחתם. השילוב בין הפושע והקורבן, והמוטיב החוזר של כסף ועוני, מדגיש את המצוקה בה האזרחים האמריקאים נתונים. מייצוג זה עולה ביקורת כלפי השלטון האמריקאי, שלא דואג לאזרחים שלו ולשכבות החלשות בחברה. דוגמה קיצונית למצוקה הזו

³⁵ חוברת קפטן אמריקה, נובמבר 1946, אטלס קומיקס (יש לציין שבשנות החמישים חברת הקומיקס "טיימלי קומיקס" שינתה את שמה ל"אטלס קומיקס").

ולחוסר האמון בממשלה באה מעוד סיפור קומיקס שנכתב באמצע שנות הארבעים. אדם שקורא לעצמו "רובין הוד המודרני" גונב כסף ומחלק אותו לעניים. קפטן אמריקה מנסה לעצור אותו, אבל מגלה התנגדות מצד שאר האזרחים, שמצבם הכלכלי השתפר כתוצאה ממעשיו של הפושע. קפטן אמריקה בסוף מוכיח שהגנב הוא איש עשיר ששומר לעצמו חלק ניכר מהכסף שהוא גונב. סיפור הקומיקס נגמר באמירה "לא משנה מה, פשע הוא עדיין פשע" (ראו תמונה 9).

תמונה 9: חוברת קומיקס מנובמבר 1946. קפטן אמריקה עומד מול פושע שזוכה לתמיכה מהציבור האמריקאי, שסובל ממשבר כלכלי קשה.

מתוך הקומיקס עולה שהכלכלה של ארצות הברית עדיין לא השתקמה מהשפל הגדול מסוף שנות ה-20, אבל מצבה הכלכלי של ארצות הברית דווקא השתפר בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. בניגוד לשאר בעלות הברית, שכמעט הושמדו במהלך המלחמה, ארצות הברית השתקמה מהשפל הכלכלי שקדם למלחמה והפכה לאחת המעצמות החזקות בעולם. האבטלה הקשה ממנה סבלו לפני שנים אחדות נהייתה זניחה, חיילים שחזרו מהמלחמה קיבלו מלגות וכתוצאה מכך משרות טובות יותר, וארצות הברית שלטה בכמעט חצי מכלכלת העולם³⁶. לכן, מדוע מצוקה כלכלית הייתה בראש מעייניהם של כותבי הקומיקס, חלק מהחברה האמריקאית?

³⁶ החברה האמריקאית, הקדמה.

לדעתי, התשובה מצויה במהות של השנים שלאחר המלחמה. עם השגשוג הכלכלי באו גם חששות מהעתיד, ביניהם החזרה של יותר ממיליון ותיקי המלחמה ואיך היא תשפיע על הכלכלה.³⁷ סקרים הראו שמתוך עשרה אמריקאים שבעה ציפו שמצבם הכלכלי ידרדר, ושישה חזו ירידה במשכורת שלהם. החשש הזה התקיים במקביל לתרבות הצריכה שהחלה להתהוות, כאשר פרסומות למוצרים חדשים כמו מדיחי כלים, מכונות חדישות, ואפילו טוסטרים החלו להופיע במדיה האמריקאית³⁸ התקופה הייתה תקופה של אי-ודאות, עם שיפורים באורח החיים מלווים בחשש שהמצב ידרדר בשנית.

כשבוחנים את העולה מהקומיקס מחדש, לכאורה עדיין קיימת סתירה בין המציאות לקומיקס. אך למעשה, ארצות הברית אמנם שגשגה מבחינה כלכלית, אבל מהות החברה האמריקאית, בתפיסתה את המציאות, עדיין נשארה בימי השפל הגדול. הפחד משפל כלכלי נוסף פקד את החברה האמריקאית בשנים שלאחר המלחמה, ולכן חוברות הקומיקס הציגו עלילות שקשורות בכסף ובמצוקה כלכלית פעמים רבות כל כך.

עם שנות החמישים, בנוסף לאויבים אמריקאים "רגילים" ששאפויהם העיקריות הן לגנוב כסף, מתווספים אויבים חדשים שמקורם אינו בארצות הברית. הקומוניסטים עוזבים את ברית המועצות ומסתננים אל תוך ארצות הברית כדי להפיל אותה מבפנים, בדומה לגייס החמישי במלחמת העולם השנייה. המלחמה היא מלחמת תעמולות, ומטרת כל צד היא לצרף אליה עוד מדינות כדי שכוחם יגדל. דוגמה בולטת לכך היא מקרה בו מדינה כלשהי, ששמה אינו מוזכר בסיפור, מקבלת הצעה להצטרף לברית המועצות או לאומות המאוחדות, ובכך להצטרף לצד של אמריקה. הקרב בסיפור זה הוא לא בין שני צבאות, אלא בין תעמולה אחת לאחרת. בתמונה 10 אפשר לראות את סמל הקומוניזם מופיע על יד זדונית למראה, כמעט שלדית. זו מטאפורה לאויב הקומוניסטי, כלומר הקומוניסטים מתגנבים אל תוך גבולות ארצות הברית כדי להרוס אותה מבפנים (ראו תמונה 10).

³⁷ William Henry Chafe, *The Unfinished Journey: America Since World War II* (Oxford University Press, 2003), פרק א
³⁸ William Henry Chafe, *The Unfinished Journey: America Since World War II* (Oxford University Press, 2003), פרק א

תמונה 10: חוברת קומיקס ממאי 1954. המדינה המתוארת היא מדינה נייטרלית, ששמה לא מוזכר, כנראה כדי להכליל את התופעה המוצגת בחוברת.

ב-10 מתוך 14 חוברות קומיקס שיצאו בשנות החמישים האויבים הם קומוניסטים. הם מסתמכים על תחבולות, איומים, ואימה כדי להשיג את מטרם, שהיא להחליש את ארצות הברית ולחזק את ברית המועצות. קפטן אמריקה לעיתים יוצא משטח ארצות הברית כדי להביס קונויות קומוניסטיות, להציל חיילים אמריקאים, וכו'. זה שונה מאוד מדרך פעולתו של קפטן אמריקה בשנות מלחמת העולם השנייה, בהן הוא כמעט ולא יצא מגבולות המדינה ובעיקר הביס מרגלים נאצים שכבר היו בתוך ארצות הברית. המצב השונה הזה יכול להתפרש בשתי דרכים. מצד אחד, הקומוניסטים מוצגים כהרבה יותר מסוכנים מהנאצים, מכיוון שקפטן אמריקה לא היה צריך אפילו לעזוב את המדינה כדי לנצח את הקומוניסטים. הקומוניסטים, לעומת זאת, מהווים איום הרבה יותר גדול ולכן קפטן אמריקה, וכתוצאה מכך גם שלטון ארצות הברית, צריכים לשלוח כוחות אל מעבר לגבולות האויב כדי להתמודד עם האיום החדש. מנגד, עצם העובדה שקפטן אמריקה מסתכן בעצמו אל מעבר לגבולות מסך הברזל בקלות פעמים רבות מציג את הקומוניסטים באור שונה. הקומוניסטים פחות מסוכנים מהנאצים ואפשר להביס אותם בקלות. בנוסף, עצם העובדה שרוב הקרבות מתנהלים מחוץ לגבולות ארצות הברית מורידה את הסכנה לאזרחי ארצות הברית ובכך מקטינה את האיום מצד הקומוניסטים.

סימפטיה וסיוע לקומוניסטים לא מתקבלת על הדעת. סיפור קומיקס שמדגיש את הגישה הזו הוא סיפור שעוסק במכונאי שנסחט על ידי קומוניסטים. הוא חייב לספק להם מנוע שפיתחו האמריקאים, אחרת הם יהרגו את הילד שלו. קפטן אמריקה חושש שהמכונאי עומד לבגוד במדינה שלו ועוקב אחריו. המכונאי בסוף לא עוזר לקומוניסטים, בטענה ש"הוא חייב להישאר נאמן למדינה שלו" (ראו תמונה 11). קומיקס זה מראה שבגידה בארצות הברית, אפילו למען המשפחה של הפרט, לא מתקבלת על הדעת. טובתה של המולדת היא הדבר הראשון שצריך לעמוד לנגד עינו של האזרח. קפטן אמריקה בעצמו אומר שאם המכונאי המדובר היה נענה לסחיתות הקומוניסטים הוא היה נחשב בוגד בעינו. היחס הקשוח הזה כלפי ניצוצות של שיתוף פעולה והיענות לבקשות הקומוניסטים מעידה על פחד מניצוצות אלה. אם בארצות הברית חלק מהאזרחים הזדהו עם האידיאולוגיה הקומוניסטית, סביר לשער, ששאר החברה תפתח פחד מעריקה לצד האויב.

תמונה 11: חוברת קומיקס שיצאה ביולי 1954. מכונאי חייב לתת סרטונים לקומוניסטים אחרת יהרגו את הילד שלו. המכונאי מסרב.

טיב המלחמה בין ארצות הברית וברית המועצות היה שונה מזה של מלחמת העולם השנייה. איבה בין הסובייטים והאמריקאים הייתה קיימת כבר בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים. הנשיא של ארצות הברית בתקופה זו, הרברט הובר, טען שהסובייטים היו כמו "שכן מרושע ומחפיר.... לא תקפנו אותו, אבל לא נתנו לו אישור לבוא לביתנו"³⁹. עם הפלישה של הנאצים ביוני 1941 לרוסיה שלטון ארצות הברית (בהנהגתו של רוזוולט) החליט שתמיכה בסובייטים תעניק לארצות הברית יתרון משמעותי. כתוצאה מכך ארצות הברית החלה לשלוח תחמושת לסובייטים. לאחר המלחמה, ארצות הברית וברית המועצות החלו להתווכח על חלוקת השטחים לאחר המלחמה. הכוחות הסובייטים (בהנהגת סטלין) נשארו בפולין, רומניה, בולגריה, מזרח גרמניה, איראן ועוד. למרות הפעילות הצבאית הנרחבת הזו, ארצות הברית לא חששה ממתקפה מצד ברית המועצות על ארצות הברית או על אירופה, אלא מהאפשרות שהאידיאולוגיה הקומוניסטית תבסס את עצמה באירופה.

עם זאת, המלחמה הקרה נהייתה גלובלית רק בשנות החמישים. ארצות הברית וברית המועצות החלו להתחרות על אזורים "בפריפריה" של העולם, כמו אזורים באסיה, במזרח התיכון, באפריקה ובדרום אמריקה, במטרה להשיג משאבים ובעלי ברית. מלחמה ממשית בין ארצות הברית וברית המועצות כמעט אף פעם לא עמדה על הפרק, מכיוון ששני הצדדים חששו שמלחמה כזו תתפתח במהרה למלחמה גרעינית. ארצות הברית השקיעה מאמצים רבים בניסיון לשקם את מערב אירופה, בעיקר כדי למנוע כל נסיון של ברית המועצות לספח אליה חלק מהמדינות ובכך להשיג עוד כוח⁴⁰. עם החלפת השלטונות של שני הצדדים בשנת 1953, היחסים בין שתי המעצמות רק החריפו, כשהשקפת עולמה החדשה של ארצות הברית היא שהסובייטים מהווים איום ביטחוני, פוליטי ואידיאולוגי לחברה האמריקאית. שנות החמישים של המאה העשרים היו רדופות התנגשויות בין שתי המעצמות. דוגמאות להתנגשויות אלה הן המשבר בתעלת סואץ במצרים, המהפכה באיראן, ועוד. מכאן אפשר להסיק שהמלחמה בין ארצות הברית וברית המועצות לא הייתה מלחמה ישירה, אלא מלחמה על משאבים, בעלי ברית וכוח פוליטי. הפחד מפני התנגשות ישירה הוא שדוחף את ארצות הברית ואת ברית המועצות להתערב באירועים של "העולם השלישי", כלומר מדינות שאינן קשורות באופן ישיר למלחמה הקרה. הסובייטים היוו איום מוחשי לאזרחי ארצות הברית, אבל לא באופן ישיר.

³⁹ Robert J. McMahon, *The Cold War: A Very Short Introduction* (OUP Oxford, 2003), פרק 1 (תרגום שלי).

⁴⁰ Robert J. McMahon, *The Cold War: A Very Short Introduction* (OUP Oxford, 2003), פרק 4.

בהתאם, ניתן לראות שרוב הקונפליקטים בקומיקס התרחשו דווקא מחוץ לארצות הברית. העימותים בין האמריקאים והסובייטים מתרחשים במדינות נייטרליות, וכתוצאה מכך האיום על החברה האמריקאית יותר מרוחק מאשר פושעים שבאים מבפנים.

גילויי אהדה כלפי אנשים שחיים תחת שלטון קומוניסטי מופיעים בספרי הקומיקס כמה פעמים, בעיקר כלפי תושבי סין. סיפורי הקומיקס מתייחסים לכך שאזרחי סין, וקרובי המשפחה שלהם שחיים בארצות הברית, חיים תחת שלטון קומוניסטי שמאיים על חייהם. מנגד, גם הסינים מתוארים כאויבים קומוניסטים. דוגמה בולטת לשילוב הזה של קורבן ואויב הוא בסיפור קומיקס שמוביל את קפטן אמריקה לקוריאה. מרגל קומוניסטי ממוצא אסייתי גונב רשימה של חיילים סיניים שעברו לצד האמריקאים. כדי להציל אותם קפטן אמריקה הולך לסין כדי להחזיר את הרשימה ומודיע לאוכלוסיית סין שהאויב האמיתי שלהם הוא הקומוניסטים (ראו תמונה 12). נסיון שכנוע זה מראה שקפטן אמריקה לא כולל את אוכלוסיית סין כחלק מהאויב הקומוניסטי, אלא קורבן של המשטר הקומוניסטי וכתוצאה מכך מקור לרחמים ולא לאיבה. לכן, נשאלת השאלה מהו היחס בין ארצות הברית לסין, וכיצד סין נתפסה בעיני הציבור האמריקאי?

תמונה 12: חוברת קומיקס שיצאה בספטמבר 1954. קפטן אמריקה נואם בפני הסיניים ואומר להם שהאויב האמיתי שלהם הוא ברית המועצות והקומוניסטים.

למרות שמערכת היחסים בין סין לארצות הברית היוותה חלק מרכזי במלחמה הקרה, דווקא במדיניות של סין כלפי הסובייטים, בעלי הברית שלה, מצוי חלק ניכר מהתשובה לשאלה זו. בשנת 1950 שלטון סין נהייה קומוניסטי, לאחר שהמפלגה הסובייטית ניצחה במלחמת האזרחים בסין.⁴¹ שלטון ארצות הברית האמין שסין, בתור מדינה ענייה שמשקמת ממלחמת אזרחים, לא תהווה איום וכתוצאה מכך לא ייחסו חשיבות רבה לברית שנוצרה בין סין לברית המועצות. שלטון סין לעומת זאת, חשש מהאפשרות שסין תישאר מבודדת משאר העולם ותלויה לחלוטין בברית המועצות.⁴² הברית בין סין לבין ברית המועצות חסמה כל ידידות אפשרית בין סין לבין ארצות הברית. בנוסף, שלטון סין מצא שהסובייטים היו היחידים שהיו בעלי האמצעים, הנסיון והרצון לסייע להם להשתקם.

עם זאת, ברית המועצות לא התייחסה אל סין כשווה לה. ברית המועצות סירבה לסייע לסין לפתח נשק גרעיני למרות שהסכימה מלכתחילה. ראש ממשלת ברית המועצות, ניקיטה חרושצ'וב, בביקורו הראשון בסין, הציע שסין תשלח לא פחות ממיליון עובדים כדי שיייעו לפתח את סיביר. רוסים שחיו בסין עוד מלפני מלחמת העולם השנייה החלו לחזור לשטח ברית המועצות. ולבסוף, אפילו מומחים סובייטים שנשלחו לסייע לסין חיו בנפרד מהאנשים איתם עבדו ביום-יום.⁴³

כלומר, למרות שהייתה בברית עם הסובייטים, סין לא נחשבה כחלק מברית המועצות. בהתחשב בעובדה שארצות הברית שאפה ליצור קשרים דיפלומטיים עם סין בעתיד⁴⁴, אני טוענת שאי השייכות הזו עוררה בקרב האמריקאים מעין תקווה שסין תוכל להיות בעלת ברית במלחמה הקרה. תקווה זו מתבטאת בקומיקס דרך היחס היותר סימפתי כלפי דמויות סיניות איתן לגיבורי הקומיקס יש אינטראקציה.

בשנות השישים האויבים נשארו דומים לאלה של העשור הקודם, כלומר אויבים קומוניסטים שמטרתם להפיל את ארצות הברית (שמופיעים ב-7 מתוך 14 חוברות קומיקס), ואמריקאים שמתנכלים לגיבורי העל כתוצאה מחוסר צדק שהם מרגישים שנעשה להם. אבל, הבדל בולט בין סיפורי הקומיקס שפורסמו בשנות השישים לבין קודמיהם הוא ההמשכיות של הסיפורים עצמם ופיתוח של הדמויות,

⁴¹ Robert J. McMahon, *The Cold War: A Very Short Introduction* (OUP Oxford, 2003), פרק 3.

⁴² Xiaobing Li, Hongshan Li, *China and the United States: A New Cold War History* (University Press of America, 1998)

⁴³ Robert S. Ross, Changbin Jiang, *Re-examining the Cold War: U.S.-China Diplomacy, 1954-1973* (Harvard Univ Asia Center, 2001)

⁴⁴ Robert J. McMahon, *The Cold War: A Very Short Introduction* (OUP Oxford, 2003), פרק 3.

אויבים וגיבורים כאחד. במקום לקבל הסבר קצר וחד משמעי על מקורה של הדמות, ולקרוא על הרפתקאות חד פעמיות עם אויבים שמופיעים פעם אחת בלבד, גיבורי הקומיקס מתמודדים עם אויבים ארוכי טווח, לאורך כמה חוברות קומיקס. בחלק מהמקרים הקהל עצמו ביקש מיוצרי הקומיקס להרחיב על מקורה של דמות מסוימת. למשל, ל"מנדרין", אויב מושבע של איירון מן שכבר הופיע כמה פעמים, נכתב סיפור רקע רק לאחר ש-500 מכתבים ממעריצים נשלחו לחברת הקומיקס בבקשה למקורו של הנבל (ראו תמונה 14). המנדרין מספר שהוא צאצא של גינגיס חאן (Genghis Khan), שמצא טכנולוגיה חייזרית ולמד לשלוט בה ומנסה להשתלט על העולם באמצעותה.

תמונה 13: חוברת קומיקס שממשיכה את סיפורו של איירון מן מפבואר 1965. איירון מן נתפס על ידי "המנדרין", שמספר לו על סיפור הרקע שלו.

תמונה 14: התמקדות בהערה בעמוד השער של חוברת הקומיקס (ראו תמונה 13).

עוד הבעה של העניין הגובר בנקודת המבט של האויב היא דרך "האלמנה השחורה", סוכנת קומוניסטית שנשלחה להביס את איירון מן, אחד מגיבורי העל של אמריקה. האלמנה השחורה עובדת ביחד עם "הוקאיי", נבל אמריקאי. הוקאיי לעיתים מביע חרטה על העובדה שהוא בוגד במדינה שלו, אבל האלמנה השחורה משכנעת אותו שהוא נלחם רק באיירון מן, ולא בכל ארצות הברית. הפרדה זו היא הפרדה חשובה. איירון מן מייצג את האליטה של החברה האמריקאית: הוא גבר עשיר, לבן, שמנהל חברה תעשייתית ענקית. יכול להיות שהפרדה זו היא ביקורת סמויה על ההבדל בין האזרח האמריקאי הממוצע לבין החברה העשירה בארצות הברית.

הסופר מייקל הרינגטון (Michael Harrington) תיאר בספרו "אמריקה האחרת" את האוכלוסייה הענייה בארצות הברית של שנות השישים כ"בלתי נראית". התפתחות התעשייה בארצות הברית הובילה לכך שלחסרי ההשכלה היו פחות אפשרויות עבודה, וכתוצאה מכך האזרחים ללא יכולת, נשארו ללא יכולות ובמצב כלכלי ירוד.⁴⁵ בנוסף, העניים לא יכלו למצוא משרה קבועה. הם לרוב עבדו בעבודות בעלות שכר נמוך, זכויות מזעריות, וסכנת פיטורים בכל רגע.

האוכלוסייה הענייה של ארצות הברית רק גדלה בשנות השישים. פועלים איבדו את המשרות שלהם לאחר שהמפעלים בהם עבדו נסגרו, מכרות נסגרו, וענף החקלאות התפתח באופן שגרם לרבים

⁴⁵ Michael Harrington, *The Other America: Poverty in the United States* (Simon and Schuster, 1997)

⁴⁶ Michael Harrington, *The Other America: Poverty in the United States* (Simon and Schuster, 1997)

מבעלי החוות להידרדר לעוני.⁴⁶ האליטות בחברה, העשירים ומעמד הביניים, בנויים על החברה הענייה בארצות הברית.⁴⁷

מכאן, ניתן לראות שהאוקלוסייה החלשה בארצות הברית נוצלה על ידי האוכלוסיות העשירות ממנה. ניצול זה הוביל לזעם כלפי האליטה בחברה, וגם מעין הפרדה בין שתי החברות. הפרדה זו מתבטאת בקומיקס דרך בגידה. הנבלים בקומיקס טוענים שהם בוגדים רק באליטה, במיעוט בחברה ולא בכל ארצות הברית. האויבים בקומיקס מבטאים את הפערים בחברה.

תמונה 15: חוברת קומיקס על איירון מן מאפריל 1965. האלמנה השחורה מתארת כיצד הכריחו אותה להמשיך לעבוד בשביל הקומוניסטים

כאמור, האלמנה השחורה היא אחת הדמויות הקומוניסטיות היחידות שמוצגות באור סימפתי. היא מתארת כיצד לא רצתה להמשיך את עבודתה בתור סוכנת של ברית המועצות אבל נאלצה לחזור לארצות הברית לאחר שאיימו על חייה. האלמנה השחורה מציגה את האפשרות שחלק מהסוכנים הקומוניסטים לא רוצים לפגוע בארצות הברית, גם אם לא ברור האם היא משקרת או לא. סיפורי הרקע על הנבלים מצביעים על פתיחות מסוימת שמתפתחת בקרב החברה האמריקאית.

האויבים הם עדיין אויבים, אבל עולה מתוך הקומיקס שהם מקבלים קצת יותר סימפטיה בקרב האמריקאים. על נושא זה ארחיב בהמשך.

בנוסף לסיפורי הרקע הרחבים והמעמיקים יותר שלהם, האויבים לעיתים אינם לוקחים חלק בקונפליקטים הבינלאומיים, אלא מנצלים אותם ומתמרנים את הסיעות השונות למטרתם. למשל, המנדרין מחליט למכור לקומוניסטים טיל חדשני. ללא ידיעתם של הקומוניסטים, הטיל מכוון לארצות הברית. פגיעתו של הטיל תגרום למלחמת עולם נוספת, והמנדרין מתכנן לשלוט על הריסות העולם. אויב כזה מגלם את הפחד מפני מלחמה גרעינית ותוצאותיה, פחד מהותי בחייהם של אזרחי ארצות הברית וברית המועצות כאחד. בנוסף, אנשים בודדים הפכו להיות יותר עוצמתיים ומאיימים ממדינות שלמות. המנדרין, ביחד עם איירון מן, מייצגים פחד מהאליטה החברתית ומעשיה.⁴⁸

לאחר משבר הטילים בקובה באוקטובר 1962, ההיסטוריון האמריקאי ארתור שליסינגר (Arthur M Schlesinger Jr) שלח לנשיא ארצות הברית דאז, ג'ון פיצג'רלד קנדי (John F Kennedy) מזכר בו הוא דן בהשלכות של המשבר. במזכר שליסינגר ייעץ לקנדי לדון בגבולות הכוח של ארצות הברית כחלק ממדיניות החוץ שלה, בזמן שהוא מפרט בפני אזרחי ארצות הברית את סיומו של המשבר. שליסינגר מדגיש בפני קנדי שעליו להזכיר לאזרחי ארצות הברית שלמרות סיום המשבר, בעיות ארצות הברית עדיין לא נפתרו לחלוטין. תקוותו של שליסינגר היא שהמשבר בקובה: "מסמל סוף והתחלה. סוף של הרפתקה אלימה שתוכננה להרוס את שיווי המשקל של הסדר העולמי, והתחלה של יוזמה לקראת שלום, ויוזמה חדשה נגד ניסויים גרעיניים.... ונגד בעיות סוציו-אקונומיות עולמיות."⁴⁹ בנוסף, שליסינגר טוען שעל ארצות הברית להיות חזקה בהגנותיה- "אנו [אמריקה] לומדים שתקיפות בהגנה על האינטרסים שלנו הכרחיות לביטחון ולשלום. אם אנחנו לא מוכנים להיות תקיפים, אנחנו לא יכולים לצפות לביטחון או לשלום."⁵⁰

עולה מתוך המזכר שהרוחות בארצות הברית הצביעו בעיקר על רצון לכוח ועוצמה כדי להגן על המדינה. ואכן, מיד עם תום מלחמת העולם השנייה שלטון ארצות הברית החל בהכנות להגנה מפני תקיפה גרעינית מצד הסובייטים, ולאפשרות שארצות הברית תיאלץ להגן על עצמה ועל מדינות

⁴⁸ חוברת קומיקס קפטן אמריקה, פבואר 1965, מארוול קומיקס (עם שנות השישים חברת הקומיקס "אטלס קומיקס" שינתה את שמה בשנית ל"מארוול קומיקס").

⁴⁹ White House, "Post Mortem on Cuba," October 29, 1962 (Harvard Kennedy School)

⁵⁰ שם

אירופה באמצעות נשק גרעיני.⁵¹ כתוצאה מכך, החלו תכניות ל"הגנה אזרחית", כלומר אזרחים שפועלים להגנה על אזרחים אחרים במקרה של מלחמה גרעינית.⁵² כלומר, כל דיון שעסק במלחמה גרעינית עסק גם בכוח ובהגנה. ההדגשה על כוח כאמצעי הגנה מראה שהחברה האמריקאית חששה מהאיום הגרעיני, והאמינה שכדי להגן על עצמה ממנו עליה לפעול בתקיפות. לדעתי, הפחד מהאיום הגרעיני כפחד כללי שאינו ממוקד במדינת אויב ספיציפית בא לידי ביטוי בקומיקס דרך דמויות שנאמנותן אינה נתונה למדינה כלשהי. כלומר הן יכולות לפעול על דעת עצמן ואי אפשר לעצור אותן באמצעות תקיפה ישירה, מכיוון שהן אינן פועלות כמו מדינה אויבת.

בנוסף לאויבים העדכניים מולה ארצות הברית עומדת, סיפורי הקומיקס חוזרים אחורה אל שנות מלחמת העולם השנייה ומציגים את אויביו הישנים של קפטן אמריקה. בשנות השישים קפטן אמריקה לא חזר מהמלחמה, אלא קפא בקרח ונעלם. בסופו של דבר, הוא נמצא וחזר לחיות בחברה, אבל בתור אדם מחוץ לזמנו. חוברות הקומיקס מספרות את סיפוריו של קפטן אמריקה משנות הארבעים מחדש (כפי שניתן לראות בסגנון הציור השונה בתמונה 16). יש לציין שהן לא ממחזרות סיפורים ישנים, אלא ממש כותבות אותם מחדש, עם פרטים שונים ומנקודות מבט חדשות. למשל, "הגולגולת האדומה", אויב של קפטן אמריקה שהתחיל את דרכו כאיש עסקים אמריקאי שבגד בארצו לטובת הנאצים, מופיע מחדש בתור סוכן נאצי מהרייך השלישי. נראה כי החזרה אל שנות הארבעים היא האדרה של הניצחון האמריקאי על הנאצים.

במאמרו של ההיסטוריון ריצ'רד דוורל על קפטן אמריקה כביקורת על התרבות האמריקאית מופיעה דעה אחרת. במקום האדרה של מורשת הקרב של ארצות הברית והניצחון שלה במלחמה הקרה, קפטן אמריקה סובל מהפרעת דחק פוסט-טראומתית, כלומר חרדה מהימים בהם נלחם במלחמת העולם השנייה. חרדה זו מסמלת את החרדה של החברה האמריקאית מהשינויים שחוותה בשנות המלחמה הקרה. כלומר, קפטן אמריקה מבטא את הפחד של החברה בארצות הברית מהשינוי שהיא

עוברת.⁵³

⁵¹ Guy Oakes, *The Imaginary War: Civil Defense and American Cold War Culture* (Oxford University Press, 1995) עמוד 6

⁵² שם, עמוד 7

⁵³ Richard D. Deverell, *Captain America Comics as Historically Grounded Cultural Criticism* (<http://sunnybuffalo.academia.edu/RichardDDeverell>)

לדעת, הסיבה לחזרה אל שנות הארבעים טומנת בחובה את שני ההסברים האלה, האדרה וחרדה. החברה האמריקאית חוששת מהעתיד שלה ומההשלכות שלו, וקפטן אמריקה מבטא את הפחד הזה דרך הקושי שלו להסתגל לשנות השישים. באותו הזמן, כותבי הקומיקס מחזירים את הקוראים אל תקופה שסופה ידוע, כלומר שנות הארבעים בהן ארצות הברית כבר ניצחה את הנאצים. החזרה הזאת מאדירה את הכוח של ארצות הברית ולמעשה מזכירה לקוראים שארצות הברית כבר ניצחה במלחמות בעבר. בנוסף, יש לזכור שרוב קוראי הקומיקס הם ילדים שחיים בערך עשרים שנה לאחר סוף מלחמת העולם השנייה, כך שהם למעשה לא חיו בתקופות האלה. לכן, החזרה אל שנות הארבעים מציגה בפני רוב קוראי הקומיקס תקופה מוקדמת יותר שהם לא מכירים. הקומיקסים של קפטן אמריקה מציגים את החשש של החברה האמריקאית מפני שינוי ומזכירים את ניצחונות העבר.

תמונה 16: הופעתו מחדש של ה"גולגולת האדומה", מאי 1965.

לסיכום, האויבים בקומיקס בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה היו בעיקר סוכנים קומוניסטים שמטרתם הייתה לפגוע בארצות הברית מבפנים, אמריקאים שהדרדרו לפשע כתוצאה מקושי כלכלי, ונאצים שהופיעו מחדש בשנות הארבעים. אבל, בניגוד לשנים קודמות, לאויבים אלה היה סיפור רקע

שהציג אותם באור מעט יותר סימפתי ובצורה יותר מורכבת ומעמיקה. אופן הצגה זה מציע התחלה של פתיחות וקבלה בקרב החברה האמריקאית.

מאפייני האויב

האויבים שמופיעים בחצי השני של שנות הארבעים דומים לאלה משנות המלחמה, בכך שהם דמויות חד מימדיות ללא רקע או סיבה לפשעם מלבד תאוות בצע. הם לא זוכים לכל אהדה מצד הגיבורים מולם הם נלחמים ומטרתם היא בעיקר להוות מכשול שהגיבור צריך להביס. אין להם רחמים או כל גש אחר, והם לא מביעים חרטה על מעשיהם. לאויבים הקומוניסטים שהחלו להופיע בשנות החמישים גם אין מטרה כלשהי מעבר להפיל את ארצות הברית. הקומוניסטים מוצגים כרשעים וחסרי לב שמוכנים לעשות כל דבר כדי להשיג את מטרותיהם. למשל, בסיפור בו סוכן קומוניסטי מכריח סינים-אמריקאיים לתמוך בקומוניסטים כאשר הוא מאיים על משפחותיהם, מגלים שהוא אח של אחד מהמאוימים. קפטן אמריקה מביע זעזוע על העובדה שאדם מוכן להרוג את אחיו, ואומר שזוהי רק עוד הוכחה ל"ברוטליות המעוותת של האדומים [הקומוניסטים]" (ראו תמונה 17).

תמונה 17: חוברת קומיקס שיצאה ביולי 1954. קפטן אמריקה מגלה שהסוכן הקומוניסטי מולו הוא נלחם הוא לא אחר מאחיו של מפקח משטרה שבמהלך הסיפור עזר לו, לקפטן אמריקה, לתפוס את הסוכן הקומוניסטי.

עם שנות השישים לעומת זאת, האויבים מתחילים להופיע מספר פעמים. הכמות הגדולה יותר של הופעות מאפשרת לכותבי הקומיקס לפתח את האויבים האלה מעבר לאישיות החד מימדית של אויביהם הקודמים להם. דוגמאות לכך הן האלמנה השחורה והמנדרין. גם שתי הדמויות האלה אינן מפגינות רחמים כלשהם כלפי האויבים שלהם. אבל עצם העובדה שקוראי הקומיקס מתעניינים באויבים מספיק כדי להבין את הרקע שלהם ואת המקור שלהם מציג אותם באור שונה. אלה אינם אויבים חסרי פנים, אלא אנשים עם שאיפות ורצונות. דוגמה לייצוג השונה של אויבים נמצאת מאחד מסיפורי הקומיקס של איירון מן. אחד מהמדענים שעובדים בשבילו מתייטר מהעובדה שמתעלמים ממנו ולכן הוא מתחיל לחבל בחברה של זהותו הסודית של איירון מן, טוני סטארק. כאשר המדען נתפס איירון מן לא מתייחס אליו כאל פושע רגיל, כלומר כזה שאי אפשר לדבר איתו ולאפיין את המניעים שלו, איירון מן נוזף במדען ואומר לו שרק בגלל הקנאה שלו הוא הדרדר לפשע. איירון מן מייחס למדען אנושיות, הוא לא מפריד בינו לבין שאר החברה.

תמונה 18: חוברת קומיקס ממרץ 1965.

איירון מן עוצר את הפושע שחיבל במפעל שלו ומגלה שזה מדען שעובד בחברה שלו.

כלומר, לפי הקומיקס עם שנות השישים החברה האמריקאית התחילה להתייחס אל אויביה בתור בני אדם, ולא בתור צבא חסר פנים.

במציאות, המצב היה מורכב בהרבה. מצד אחד, הפחד מהקומוניזם שפקד את ארצות הברית בשנות החמישים נרגע. מבקרי המדינה זכו בדרכונים שלהם מחדש, והחברה האמריקאית החלה לקבל ולהכיל דעות שונות בקרבה.⁵⁴ בנוסף, שלטון ארצות הברית החליט לפעול למען זכויות האזרח בארצות הברית (בעיקר זכויות של שחורים). מצד שני, המניע העיקרי של שלטון ארצות הברית לפעול למען זכויות מיעוטים היה לוודא שארצות הברית תשמור על המראה הליברלי והדמוקרטי שלה בעולם. דוגמה בולטת למדיניות זו היא היחס של שלטון ארצות הברית לאמריקאים שפעלו למען זכויות השחורים בארצות הברית. פעילים אלה נסעו בתחבורה ציבורית ללא הפרדה בין שחורים ללבנים, ונקראו "נוסעי חופש" ("Freedom Riders"). התגובות כלפי נסיעות אלה היו קשות. רבים מהפעילים נפצעו כתוצאה מאלימות שהופנתה כלפיהם וזה עורר כעס כלפי השלטון מצד פעילים אחרים. בנוסף, נוסעי החופש המשיכו בפעילות החברתית שלהם, למרות האלימות שהפגינו כלפיהם. נשיא ארצות הברית דאז, ג'ון קנדי, לא אהב את העקשנות של נוסעי החופש, בעיקר מכיוון שהתגובות האלימות כלפיהם מציגות את ארצות הברית באור שלילי.⁵⁵ היחס של ארצות הברית כלפי מיעוטים בחברה שלה כבר אינו עניין פנימי, אלא בעל השלכות על תהליכים בינלאומיים, כמו המלחמה הקרה. קנדי ושאר שלטון ארצות הברית התערבו בסוגיות של זכויות מיעוטים כדי להציג בפני שאר העולם, בין אם הוא קומוניסטי או לא, תדמית חיובית של ארצות הברית. למשל, אחת מהסיבות לנאומו של קנדי על החשיבות של זכויות שוות בארצות הברית היא הצורך לבטל את הרושם השלילי של ארצות הברית שנוצר על ידי משברים במדינות דרומיות בארצות הברית, כמו התנגדות לתלמידים שחורים שמנסים להירשם לאוניברסיטה, אלימות כלפי הפגנות וצעדות, ועוד.⁵⁶ הנסינות של ארצות הברית לשדר תדמית ליברלית ודמוקרטית הביאו לכמה תגובות חריפות. למשל, סנאטור הציב בפני מזכיר המדינה, דין ראסק (Dean Rusk), את השאלה הבאה: האם ארצות הברית פועלת למען זכויות החברה רק בגלל שהיא מפחדת מתעמולה קומוניסטית? והאם ראסט

⁵⁴ Mary L. Dudziak, *Cold War Civil Rights: Race and the Image of American Democracy* (Princeton University Press, Jul 2011) עמוד 154.

⁵⁵ שם, עמודים 157-158.

⁵⁶ שם, עמוד 180.

עצמו תומך בקומוניסטים?⁵⁷ עצם העובדה ששאלה זו נשאלה מראה שעדיין קיים פחד מהקומוניסטים בקרב החברה האמריקאית.

נראה כי למרות ששלטון ארצות הברית פעל למען שוויון זכויות, גזענות ופחד עדיין היו מוטיבים מרכזיים בחברה האמריקאית. החברה בארצות הברית עדיין הפגינה גזענות כלפי קבוצות המעוט שבתוכה, אבל השלטון והעולם הביעו יותר עניין בנושאים אלה. כתוצאה מכך החלה התערבות של השלטון בסוגיות שקשורות בגזענות והפרדה, בעיקר כדי לשמור על התדמית של ארצות הברית כחברה דמוקרטית, ליברלית ושוויונית בעיני העולם. ההתייחסות הגוברת לשוויון מתבטאת דרך הקומיקס. כאשר נותנים לאויב סיפור רקע, כמו במקרה של המנדריין, או מספקים לו סיבה למעשים שלו, כמו האלמנה השחורה, קוראי הקומיקס מסוגלים להבין את האויב בקלות רבה יותר. במקום להיות חלק מכלל אויבים חסרי פנים, כל אויב נהיה אדם משל עצמו, בעל מניעים ורקע אישיים. לדעתי, תהליך זה בקומיקס משקף את התהליך שמתהווה בחברה האמריקאית. במקום לראות את המיעוטים בחברה כקבוצה חסרת פנים, ולפעמים אפילו עוינת, החברה והשלטון מתחילים להסתכל על המיעוט בחברה כאנשים נפרדים, שזכאים לשוויון, לזכויות ולסימפתייה כמו כל אזרח אחר בחברה האמריקאית.

מיהו הזר?

בנוסף לאויבים, בחברות הקומיקס גיבורי העל פוגשים ולפעמים אפילו נלחמים נגד דמויות שבאות מקבוצות מיעוט, כלומר קבוצות מופלות בחברה, שונות וזרים. דוגמאות לזרים ולקבוצות מיעוט אלה הן קומוניסטים, נשים, ועוד. היחס לדמויות הזרות דומה מאוד ליחס כלפי זרים שהתבטא בחברות הקומיקס של שנות מלחמת העולם השנייה. למשל, באחת מחוברות הקומיקס שפורסמו ביולי 1948, קפטן אמריקה מנסה לעקוב אחרי כנופיה של פושעים שמונהגת על ידי אישה. האישה מנסה לפתות את קפטן אמריקה ולשכנע אותו להפסיק את עבודתו בתור גיבור על. קפטן אמריקה יודע שהאישה היא הפושעת האמיתית, אבל הוא מסתיר את זה ומתנהג כאילו היא מצליחה לשכנע אותו ונוטש את

⁵⁷ שם, עמוד 185.

באקי, העוזר שלו, כדי להגן עליו. בסוף הקומיקס מגלים שקפטן אמריקה תמיד ידע שהאישה היא הפושעת, וכאשר היא מאשימה אותו בזה ששיקר לה הוא עונה לה ש"הכל הוגן ובפשע הכל הוגן".

תמונה 19: חוברת קומיקס מיולי 1948. קפטן אמריקה מגלה שהוא תמיד ידע שהאישה היא הפושעת, וכשזו נפגעת מזה ששיקר לה, הוא עונה לה ש"הכל הוגן באהבה ובפשע".

נשים לא מופיעות הרבה פעמים בסיפורי הקומיקס, גם לא בתור דמויות רקע. כאשר הן כן מופיעות, הן לרוב מקור של בדיחות וסטריאוטיפים. למשל, צוות גיבורי העל "הנוקמים" מתעכב בדרך להופעת צדקה, בגלל שגיבורת העל היחידה מתעכבת כי היא צריכה "לסדר את השיער"⁵⁸. עוד דוגמה היא חלק מסיפור קומיקס שעוסק בפושע "רגיל". עוזרו של קפטן אמריקה שומע ששחקנית מפורסמת אוהבת "רגלי צפרדע", ורוב הסיפור מנסה להשיג כמה. בסוף הסיפור מגלים שהשחקנית שונאת את המאכל הזה והסיפור נגמר באמירה "נשים, אי אפשר לסמוך עליהן" (ראו תמונה 20).

⁵⁸ חוברת קומיקס של קפטן אמריקה, נובמבר 1964, מארוול קומיקס.

תמונה 20: חוברת קומיקס מנובמבר 1947. קפטן אמריקה ועוזרו עוצרים פושע שגנב תכשיטים יקרים משחקנית מפורסמת. השחקנית היא אישה הפכפכה שצועקת על שאר הדמויות במהלך סיפור הקומיקס.

גם האלמנה השחורה, עוד פושעת שמופיעה מספר פעמים, מתמרנת את אויביה וגם את בעלי הברית שלה כדי להשיג את מטרותיה. באופן כללי, נשים מוצגות כמיניפולטיביות ולא אמינות, או שהן כלי כדי לכלול בדיחה כלשהי במהלך הסיפור.

הסטריאוטיפ של נשים בשנות החמישים של המאה העשרים הוא אישה נשואה שממקדת את כל חייה בגידול המשפחה ובניהול משק הבית. נשים עדיין המשיכו להיכנס לשוק העבודה, אבל בעיקר עבדו בעבודות "נשיות", בניגוד לשנות הארבעים, בהן נשים החליפו את העבודות שגברים עזבו לאחר שגויסו לצבא.⁵⁹ עם זאת, למרות ששנות החמישים אופיינו בשמרנות ובהסתגרות, עדיין היו שינויים חברתיים רבים בחברה האמריקאית. למשל, בספר Not June Cleaver: Women and Gender in Postwar America "1945-1960" ניתנות כמה דוגמאות לקבוצות נשים שפעלו למען זכויותיהן, כמו נשים שתמכו באידיאולוגיה הקומוניסטית, פמיניסטיות, ועוד.⁶⁰ לצד עלייה באחוזי הילודה וגיל נישואים נמוך, אחוזי התעסוקה של נשים רק גדלו. בנוסף, השינויים בתרבות הצריכה של

⁵⁹ Joanne Jay Meyerowitz, Not June Cleaver: Women and Gender in Postwar America, 1945-1960 (Temple University Press, 1994) עמוד 2.

⁶⁰ שם, עמוד 4

המשפחה האמריקאית הממוצעת הובילה לצורך בשתי משכורות, ולא רק אחת. כתוצאה מכך יותר ויותר נשים שכבר הקימו משפחות הלכו לעבוד.⁶¹

מנגד לשינויים חברתיים אלה עמדה המלחמה הקרה. הפחד מהקומוניסטים, שהוביל לקונפליקטים רבים בחברה האמריקאית, גרם גם לסגירה של כמה ארגונים שפעלו, בין השאר, למען שוויון זכויות לנשים. הפחד מהקומוניסטים, פחד שאפיין חלק ניכר מהלך הרוח בשנות החמישי, גרם לציבור האמריקאי להסתגר בבית, באופן כמעט מילולי. המשפחה בארצות הברית נהפכה למעין מצודה, בסיס עליו הציבור האמריקאי נשען כדי להתמודד האיום הקומוניסטי. במצב כזה, אישה שרוצה לחיות באופן עצמאי, מחוץ למסגרת החברה, היוותה איום לסטטוס קוו החברתי.⁶²

היחס לנשים בקומיקס משקף את מצבן במציאות. נשים לא הופיעו הרבה בקומיקס מכיוון שהן לא היו אמורות לצאת מהבית כדי לפגוש את גיבורי העל. אלה שכן מופיעות מפריעות לסדר החברתי וכתוצאה מכך הן או פושעות או בדיחה. נשים לא יכולות להיות בצד גיבורי העל מכיוון שאם הן אכן מופיעות בקומיקס, זה אומר שהן לא נשארות בבית כדי לטפל במשפחותיהן, ולמעשה להתנהג באופן "נורמלי". כלומר, נשים בקומיקס שיקפו את מעמדן בחברה האמריקאית בשנות החמישים.

זרים נוספים שמופיעים פעמים רבות בקומיקס הם הקומוניסטים. הסוכנים הקומוניסטים מוצגים כחסרי רחמים, גם כלפי אויביהם וגם כלפי אחד השני. דוגמה לכך מצויה באחד מסיפורי איירון מן: סוכן קומוניסטי שאפתן מחליט להפוך את עצמו ליריב ראוי לאיירון מן. הוא פוקד על מדענים קומוניסטים שנאסרו במחנה העבודה שהוא מנהל לבנות שריון ענק מטיטניום, כזה שיהיה שקול לזה של איירון מן. לאחר שהמדענים מסיימים את השריון, הקומוניסט מורה לשלוח אותם למחנה עבודה אחר כדי שלא יוכלו לשכפל את השריון שבנו לו.

⁶¹ שם, עמוד 38

⁶² שם, עמוד 3

תמונה 22: חוברת קומיקס מספטמבר 1965. סוכן קומוניסטי רוצה לבנות לעצמו שריון שקול לזה של איירון מן ולאחר מכן מעלים את המדענים שבנו לו את השריון.

היחס של הקומוניסטים אחד כלפי השני מראה, לפחות לפי תפיסת האמריקאים, שאין להם נאמנות אחד לשני. הם (בניגוד לאמריקאים) לא פועלים כאומה אחת אלא בנפרד, והם שולטים אחד בשני בעזרת איומים וסחיטות. הקומוניסטים שמוצגים בקומיקס עומדים כנגד כל הערכים של הדמויות האמריקאיות, וכתוצאה מכך מלבים את הקונפליקט בין ארצות הברית וברית המועצות. בנוסף, בעוד שבמלחמת העולם השנייה היו מספר מקרים בהם אמריקאים בגדו במדינה שלהם ועזרו למדינות האויב, האויבים שלאחר המלחמה שהיו קשורים באויבים חיצוניים היו כמעט תמיד זרים. אין אמריקאי שתומך ברעיונות הקומוניסטים או נאצים. אפילו הגולגולת האדומה שינה את מקורו והפך להיות סוכן נאצי שמתחזה לאמריקאי במקום להיות בוגד. במקרה היחיד בו מתואר "בוגד" בארצות הברית מוצאו מעורפל. אדם שהפך למודל של הדור הצעיר משכנע אותם שהאומות המאוחדות,

וכתוצאה מכך ארצות הברית, חלשות ושהם צריכים להאמין בקומוניזם. קפטן אמריקה מביס אותו ומכריח אותו לספר שהוא "עובד בשביל האדומים [הקומוניסטים]". למרות שהודה, עדיין לא ברור האם האדם עובד בשביל הקומוניסטים בתור אמריקאי או בתור אזרח של ברית המועצות, ולכן אמריקאים שבוגדים בארצות הברית בקושי מופיעים בקומיקס.

כאמור, שנות השישים היו השנים הדרמטיות ביותר של המלחמה הקרה. הפחד ממלחמה גרעינית היה בשיאו, ומשבר הטילים בקובה (אוקטובר 1962) רק הגביר את החששות האלה. אמנם לאחר המשבר עצמו החלה הפסקת אש בין ארצות הברית לברית המועצות, אבל הפחד עצמו לא דעך, ובעיקרו היה פחד מפני מלחמה גרעינית.⁶³ החברה האמריקאית עדיין הייתה בקונפליקט עם ברית המועצות. המאבק שלה בגזענות ואי-שוויון כדי להימנע מתעמולה שלילית מצד הסובייטים מוכיחה זאת. לכן, הגיוני שהקומוניסטים מוצגים כרשעים ובוגדניים בחוברות הקומיקס. הקומוניסטים מייצגים לאמריקאים את האידאולוגיה ההפוכה מהם, וכתוצאה מכך יש פחד ושנאה כלפיהם. חוברות הקומיקס משקפות רגשות אלה דרך הצגת הקומוניסטים כאויבים, בין אם הם רשעים כמו הסוכן הקומוניסטי שבנה לעצמו שריון או האלמנה השחורה, שלמרות שהיא מציגה תמונה סימפתית יותר של קומוניסטים היא עדיין אויבת מאוד ברורה.

כלומר, היחס לזרים רק החריף בארצות הברית בתקופה של המלחמה הקרה. עם זאת, סימפתיה מסוימת לאויבים מראה פתיחות יחסית בחברה האמריקאית.

מאפייני הזר

בדומה לזרים שהוצגו במלחמת העולם השנייה, גם במלחמה הקרה הזרים הם או אויב או קורבן, ואינם חלק מהחברה האמריקאית. כאשר מתייחסים לאוכלוסיות זרות בתוך החברה מדגישים את הזרות שלהם - "סיניים אמריקאים", למשל. למרות שהם מתוארים בתור אמריקאים נאמנים, עדיין קיימת הפרדה ביניהם לבין אמריקאים "אמיתיים". בשאר המקרים הזרים הם תמיד אויבים.

הצגתם של זרים בסיפורי הקומיקס גם מפגינה ביקורת על החברה האמריקאית, שלא מוכנה לקבל את השונה ממנה ורואה כל זר כאויב. באחד מסיפוריו של "הלפיד האנושי", חופי ארצות הברית

⁶³ (Robert J. McMahon, The Cold War: A Very Short Introduction (OUP Oxford, 27 Mar 2003), עמוד 96.

”מותקפים” על ידי מפלצת איומה. הלפיד האנושי ועוזרו באים אל המפלצת בכוונה להביס אותה, אבל להפתעתם מגלים שהמפלצת היא למעשה חייזר שהתרסק על כדור הארץ לאחר שאירעה תקלה בחללית שלו. הלפיד האנושי ועוזרו עוזרים לחייזר להימלט מההמון הזועם שרוצה להרגו. הלפיד האנושי מסיים את הסיפור בטענה שהוא מקווה שהחייזר לא יחזור אל כדור הארץ עד שהאנושות תלמד לקבל אחרים (ראו תמונה 22).

תמונה 22: חוברת קומיקס מיולי 1954. החייזר בורח מהמון זועם שרוצה להרוג אותו רק מכיוון שהוא שונה.

הביקורת בסיפור זה די ברורה. החברה האמריקאית אינה פתוחה מספיק כדי לקבל את האחר, כשהאחר במקרה זה הוא חייזר מכוכב לכת אחר. החייזר משמש דוגמה כללית לרוב הזרים שהגיעו

לחופי ארצות הברית בתקופת המלחמה הקרה, והשנאה שהדמויות בקומיקס הפגינו כלפיו היא ביקורת כלפי החברה האמריקאית ששונאת כל זר רק משום שהוא זר, בלי להסתכל מעבר. הקומיקס מבטא ביקורת קשה כלפי ארצות הברית בשנות החמישים.

שנות השישים הביאו איתן עניין בזכויות מיעוטים והגברת הפעילות להשגת שוויון בחברה בארצות הברית. עם זאת, הקומיקס שתואר נכתב בשנות החמישים, ושנות החמישים של ארצות הברית היו גדושות בשנאת זרים, גזענות, ופחד. סנאטור מויסקונסין, ג'וזף מקארתי (Joseph McCarthy), החל בצייד אחרי התומכים והמסתננים הקומוניסטים שקיימים כביכול בארצות הברית. תומכים בקומוניזם אמנם היו, אבל מקארתי וקיצוניים אחרים הגזימו את מספרם כדי להגביר את הפחד של הציבור ולנצל אותו לטובתם.⁶⁴ פחד מקומוניסטים, ממפלצות זרות שמטרתן לחסל את כל ארצות הברית, היה חלק מהותי מהלך הרוחות בארצות הברית באותה התקופה. חוברת הקומיקס שתיארה חיזר ידידותי, למרות חזותו המאיימת, היא ביטוי לביקורת כלפי ציד המכשפות שניהלו כלפי קומוניסטים, והיחס השלילי כלפי זרים באופן כללי. בנוסף, המאבק למען זכויות מיעוטים נהיה מרכזי בחברה האמריקאית רק בשנות השישים, כלומר בשנות החמישים הגזענות והשנאה כלפי זרים עדיין הייתה בשיאה.

מכאן, רוב חוברות הקומיקס שיקפו את היחס כלפי זרים בשנות המלחמה הקרה. חלקן, לעומת זאת, הביעו ביקורת כלפי החברה וכלפי היחס שלה לאלה ששונים ממנה.

סיכום

עם סוף מלחמת העולם השנייה מעמדה הבינלאומי של ארצות הברית עבר מהפך. ממדינה בדלנית עם כלכלה לא יציבה ארצות הברית נהייתה לאחת המעצמות הגדולות בעולם. שינוי זה במעמדה הביא לשגשוג בקרב החברה האמריקאית אבל גם לפחד ודאגה מהעתיד. הציבור האמריקאי, שלא שכח את השפל הגדול ממנו סבל בעשור הקודם, חרד מהאפשרות שהוא ימצא את עצמו ללא מקור פרנסה. הפחד ממצוקה כלכלית נצפה גם בקומיקס שנכתב באותה התקופה, דרך נבלים וסיפורים שעוסקים כמעט תמיד בגנבה ובכסף.

⁶⁴ (Robert J. McMahon, The Cold War: A Very Short Introduction (OUP Oxford, 27 Mar 2003), עמוד 118.

שנות החמישים של המאה העשרים הביאו להחרפה של המלחמה הקרה ועיונות כלפי הקומוניסטים. אמנם המלחמה הקרה התחילה מיד לאחר מלחמת העולם השנייה, אבל היא נהייתה גלובלית רק בתחילת שנות החמישים. המלחמה עצמה לא הייתה ישירה, אלא התרחשה במדינות "העולם השלישי", מעין קרקע נייטרלית בה ארצות הברית וברית המועצות נלחמו על משאבים וכוח פוליטי. בנוסף, שלטון ארצות הברית חשש שברית המועצות תנצח במלחמה באמצעות הפצת האידיאולוגיה הקומוניסטית ברחבי העולם, וכך תצבור יותר משאבים וכוח מארצות הברית. בקיצור, המלחמה בין ארצות הברית והסובייטים הייתה מלחמת אידיאולוגיות, ולא מלחמה ישירה. טבעה של המלחמה התבטא בקומיקס, מכיוון שמטרת רוב הקונפליקטים בין גיבורי הקומיקס והקומוניסטים הייתה להראות את הצד השני באור שלילי, בין אם זה באמצעות חטיפת חיילים וסחיטה שלהם לדבר בעד הקומוניסטים או לנאום בפני סינים קומוניסטיים שארצות הברית רוצה לסייע להם.

בשנות השישים החברה בארצות הברית עברה שינויים חברתיים רבים, שבעיקר סבבו סביב המאבק לזכויות שוות בקרב החברה האמריקאית. ציד הקומוניסטים שאפיין את שנות החמישים נרגע, ופעילים למען שוויון זכויות יכלו להביע את דעותיהם בחופשיות רבה יותר. מנגד, האוכלוסייה הענייה בארצות הברית גדלה, מה שהוביל לפער בין השכבות באוכלוסייה - אלה שמשגשים כתוצאה מהתפתחות התעשייה האמריקאית, ואלה שסובלים ממנה. כל אחד מהתהליכים האלה, גדילת האוכלוסייה הענייה והמאבק לשוויון זכויות, משתקף בקומיקס, דרך נבלים בעלי סיפורי רקע ומאפיינים איתם אפשר להזדהות והפרדה בין האליטה החברתית לבין האזרח האמריקאי הממוצע. גם היחס לזרים משתקף בקומיקס. בחוברות הקומיקס של שנות הארבעים זרים בקושי מופיעים, עובדה שתואמת את החששות העיקריים של הציבור האמריקאי בתקופה זו, שעיקרם היה העתיד של ארצות הברית כמדינה. כלומר, האויבים ייצגו את הפחד המתרחש בתוך ארצות הברית, וכתוצאה רובם באו מתוך החברה האמריקאית עצמה. כאשר המלחמה הקרה נהייתה כלל-עולמית, וארצות הברית החלה להתערב בנעשה במדינות באירופה, אסיה ואפריקה, זרים ממדינות אחרות החלו להופיע בחוברות הקומיקס. כצפוי, רוב הזרים הללו היו אויבים קומוניסטים שהיוו מכשול לגיבור העל. הקומוניסטים מוצגים כחסרי רחמים ולא ראויים לאיזושהי סימפטיה או אהדה מצד הקוראים, כלומר הציבור האמריקאי. החברה האמריקאית הייתה שמרנית ומסוגרת בשנים המוקדמות של המלחמה הקרה, וכתוצאה מכך קבוצות מיעוט זרים, כמו נשים, זכו ליחס שלילי מצד שאר החברה

האמריקאית. אולם, בקומיקסים של שנות החמישים ישנן כמה קבוצות זרים שמוצגות באור חיובי. דוגמה בולטת לקבוצה מסוג זה היא הסינים שחיים בארצות הברית ובסין הקומוניסטית כאחד. זרים משני הסוגים מוצגים דרך קבוצה זו, גם אויבים וגם בעלי ברית. הצגה זו של זרים מצביעה על אמביוולנטיות במדיניות האמריקאית כלפי אויביה, כלומר הקומוניסטים. מצד אחד הם אויבים, ומצד שני חלקם יכולים להפוך לבעלי ברית. עם המאבק לשוויון זכויות בשנות השישים החברה האמריקאית נהייתה פתוחה יותר כלפי זרים, וקיבלה דעות שונות גם אם הן לא תאמו לדעה הרווחת בחברה האמריקאית. הפתיחות הזו מתבטאת בקומיקס דרך זרים ואיבים שניתן להזדהות איתם. לסיכום, במלחמה הקרה ארצות הברית עברה כמה שינויים, גם בחברה וגם במעמדה בזירה הבינלאומית. השינויים האלה התבטאו בקומיקס דרך האיבים עצמם והיחס להם. מדמויות חסרות פנים הם התפתחו לדמויות אנושיות, שחלקן אפילו מעוררות סימפטיה בקרב הקוראים, כלומר הציבור האמריקאי.

דיון

בעבודה זו ניתחתי את היחס לזרים ולאויבים כפי שהוא מתבטא בקומיקס שנכתב בשנים 1941-1965. ממצאי ניתוח זה מציעים שהקומיקס אכן שיקף את הלך הרוחות בחברה האמריקאית. חוברות הקומיקס מתארות איום תמידי שעלול להוביל לאסון בכל רגע נתון. בין אם זה גייס חמישי נאצי שממוטט את יסודות החברה האמריקאית מבפנים, או אויב קומוניסטי שמנסה לצרף לברית המועצות עוד מדינה, ארצות הברית נמצאת תחת התקפה מתמדת בחוברות הקומיקס.

כמובן, שבמציאות המצב לא היה כל כך דרמטי. אמנם ארצות הברית התמודדה עם מגוון קונפליקטים במחצית הראשונה של המאה העשרים, כמו מלחמת העולם השנייה והמלחמה הקרה, אבל בעוד שבשאר מדינות העולם נטל המלחמה היה כבד, התוצאות בארצות הברית היו חיוביות באופן כמעט גורף. בזכות מלחמת העולם השנייה ארצות הברית השתקמה ממשבר כלכלי, והיא שינתה את המדיניות הבדלנית שלה והפכה לאחת מהמדינות המשפיעות בעולם. ארצות הברית השתתפה בקונפליקטים רבים במחצית הראשונה של המאה העשרים, אבל רובם היו מחוץ לגבולותיה ולא היו איום מיידי על החברה האמריקאית. עם זאת, גורמים שונים בחברה האמריקאית עודדו את הפחד של הציבור האמריקאי. כתוצאה מכך הציבור בארצות הברית ראה אויב בכמעט כל דבר שנדמה שונה או זר ממנו, כמו האוכלוסיה היפנית בארצות הברית. מכאן ניתן לדעתי להסיק שהקומיקס משקף יותר את הלך הרוח החברתי מאשר את המציאות ההיסטורית.

כמעט כל זר שמופיע בחוברות הקומיקס הוא אויב, ואלה שאינם אויבים תמיד מופרדים מהחברה האמריקאית, כך שברור לקוראים מי זר ומי אינו זר. רוב חוברות הקומיקס מתייחסות לקונפליקטים בהם ארצות הברית נמצאת במציאות, כמו מלחמת העולם השנייה. חוברות הקומיקס משקפות את תפיסת הזרים והאויבים בקרב החברה האמריקאית, שהיא לרוב שלילית. לדעתי, הסיבה ליחס השלילי לזרים טמונה במוטיב המרכזי בחוברות הקומיקס שנכתבו בשלושת העשורים שחקרתי, שנות הארבעים, שנות החמישים ושנות השישים, והוא הפחד. מקורו של פחד זה הוא בשינויים החברתיים שארצות הברית עברה בשנים אלה. ממדינה בדלנית ומסוגרת יחסית היא למעשה נזרקה אל תוך מרכז הזירה הבינלאומית, כשזו גם עברה שינוי מהותי עם סוף מלחמת העולם השנייה. מיד לאחר מכן ארצות הברית נאלצה להתעמת עם ברית המועצות, בעלת ברית לשעבר. השינויים במעמד

הבינלאומי של ארצות הברית הובילו גם לשינויים פנימיים בתוך ארצות הברית. שנות הארבעים אופיינו בעיקר על ידי חוסר וודאות כלפי העתיד. בשנות החמישים, בהן המלחמה הקרה החריפה, ארצות הברית נהייתה מסוגרת ושמרנית. ובשנות השישים, שהיו כמה מהשנים הדרמטיות ביותר במלחמה קרה אבל גם הביאו איתן מאבק לזכויות האדם שהושפע על ידי המלחמה הקרה, החברה האמריקאית החלה לקבל את השונה ממנה ביתר קלות. מכאן ניתן להסיק כי חוברות הקומיקס שנכתבו בעשורים אלה מבטאות את השינוי וההתפתחות בגישה של הציבור האמריקאי לזר ולאויב. עם זאת, ניתן גם לראות כי קיימת בעיתיות מסוימת כאשר משתמשים בקומיקס כמקור היסטורי. המרכזית שבהן היא העובדה שמטרה מרכזית של הקומיקס היא לדאוג שקהל הקוראים ירצה לקרוא את החוברת הבאה. לכן, חלק מחוברות הקומיקס (בעיקר אלה שנכתבו בשנות השישים), נגמרות כאשר האויב מנצח וגיבור העל מצליח להביס אותו רק בחוברת הקומיקס הבאה. המטרה של קרבות ארוכים אלה היא להגביר את המתח בחוברות הקומיקס, ולכן צריך לשים לב מה משקף את ההיסטוריה ואולי אף את ההלך החברתי, ומהו פשוט נסיון למשוך עוד קוראים. בעיה זו רק מתגברת כאשר מתקדמים לעבר חוברות קומיקס מודרניות יותר. ככל שחוברות הקומיקס נהיו יותר פופולריות כך הן חרגו מהקונפליקטים הרשמיים של ארצות הברית ויצרו עולם משלהן, עם דמויות, קבוצות ואפילו מדינות ייחודיות לגמרי. חריגה זו מקשה אפילו יותר להבחין בין מציאות חברתית שמשקפת בקומיקס לבין עלילת הקומיקס עצמה. לכן, למרות שעבודתי מציעה שניתן לנתח את הקומיקס כמקור היסטורי למדיניות ארצות הברית כלפי האויב והזר, עדיין יש לזכור כי ייתכן שמדובר בהגזמה לשם יצירת עניין ומכירות.

באשר להמשך עבודה זו, אפשר להמשיך את ניתוח הקומיקס הלאה, לעבר השנים המאוחרות יותר של המלחמה הקרה ותחילת המאה העשרים ואחת. דרך חוברות הקומיקס המודרניות אפשר להסיק האם החברה האמריקאית עדיין חיה בפחד כמו שחיה בשנות מלחמה, או שהתרחש שינוי במדיניות שלה כלפי זרים? האם חוברות הקומיקס עדיין "מגויסות" למורל האמריקאי, או שמא הן לוקחות תפקיד יותר ביקורתי בחברה? האם מגוון הדמויות השונות שהחלו להופיע בחוברות הקומיקס (כפי שהדגמתי במבוא) הן הוכחה לקבלת השונה בחברה האמריקאית? האם ניתן לבחון חוברות קומיקס כיום כמשקפות מצב חברתי קיים? ולבסוף, האם חוברת הקומיקס עדיין משקפת את המציאות כפי ששיקפה אותה בשנותיה המוקדמות, או שהיא יצרה עולם נפרד לגמרי, שבקושי קשור למציאות

היום-יומית של האזרח האמריקאי הממוצע? מענה על שאלות אלה ידרוש בחינה של חוברות
הקומיקס החורגות מתקופת המחקר של עבודה זו, שחוקרת את היחס לזר ולאויב במחצית הראשונה
של המאה העשרים.

Allen Bellman, *The Official Site of timely/marvel legend and artist*.

Caestecker, Frank, *Refugees from Nazi Germany and the Liberal European States* (Bob Moore, Berghahn Books, 2010).

Chafe, William Henry, *The Unfinished Journey: America Since World War II* (Oxford University Press, 2003).

Clark, Noelene, "New Ms. Marvel isn't the first Muslim — or religious — superhero" (Hero Complex- Pop culture unmasked, Nov. 6 2013).

Deverell, Richard D, *Captain America Comics as Historically Grounded Cultural Criticism* (<http://sunnybuffalo.academia.edu/RichardDDeverell>).

Dudziak, Mary L, *Cold War Civil Rights: Race and the Image of American Democracy* (Princeton University Press, 2011).

Gabaccia, Donna R, *Foreign Relations: American Immigration in Global Perspective* (Princeton University Press, 2012).

Gustines, George Gene, "Mighty, Muslim and Leaping Off the Page Marvel Comics Introducing a Muslim Girl Superhero" (New York Times, Nov. 5 2013).

Harrington, Michael, *The Other America: Poverty in the United States* (Simon and Schuster, 1997).

Kennedy, David M, *The American People in World War II: Freedom from Fear, Part Two* (Oxford University Press, 2003).

MacDonnell, Francis, *Insidious Foes: The Axis Fifth Column and the American Home Front* (OxfordUniversity Press,1995).

Marvel Comic Database, Abdul Qamar (Earth-616) ([http://marvel.wikia.com/wiki/Abdul_Qamar_\(Earth-616\)](http://marvel.wikia.com/wiki/Abdul_Qamar_(Earth-616))), seen 1/1/2017).

Marvel Comic Database, Ruth Bat-Seraph (Earth-616) ([http://marvel.wikia.com/wiki/Ruth_Bat-Seraph_\(Earth-616\)](http://marvel.wikia.com/wiki/Ruth_Bat-Seraph_(Earth-616))), seen 1/1/2017).

McMahon, Robert J, *The Cold War: A Very Short Introduction* (OUP Oxford, 2003).

Meyerowitz, Joanne Jay, *Not June Cleaver: Women and Gender in Postwar America, 1945-1960* (Temple University Press, 1994).

Mitter, Rana, *Forgotten Ally* (Houghton Mifflin Harcourt, 2013).

Oakes, Guy, *The Imaginary War: Civil Defense and American Cold War Culture* (Oxford University Press, 1995).

Oxford Dictionary, "Comic Book" (https://en.oxforddictionaries.com/definition/comic_book, seen 1/1/2017)

Oxford Dictionary, "Lynch" (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/lynch>, seen 1/1/2017)

Pustz, Matthew, *Comic Books and American Cultural History: An Anthology* (A&C Black, 2012)

Rhoades, Shirrel, *A Complete History of American Comic Books* (Peter Lang, 2008).

Ross, Robert S, Changbin Jiang, *Re-examining the Cold War: U.S.-China Diplomacy, 1954-1973* (Harvard Univ Asia Center, 2001).

Sacks, Ethan, "New Captain America will be African-American, as the Falcon takes over the star-spangled mantle in the comic books" (NEW YORK DAILY NEWS, July 17, 2014).

Sanderson, Peter, Roach, David, *Iron Man, Comic Book Character* (Encyclopaedia Britannica, May. 30 2016).

Sulick, Michael J, *Spying in America: Espionage from the Revolutionary War to the Dawn of the Cold War* (Georgetown University Press, 2014).

EDS, "The Comics Break New Ground, Again" (New York Times, January 24, 1992)

Xiaobing Li, Hongshan Li, *China and the United States: A New Cold War History*
(University Press of America, 1998).

White House, "Post Mortem on Cuba," October 29, 1962 (Harvard Kennedy School).